

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Historický ústav

Odsun Němců z Vranovska po 2. světové válce

Boris Janíček

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Odsun Němců z Vranovska po 2. světové válce vypracoval samostatně, s použitím pramenů a literatury uvedených v závěrečném seznamu.

V Českých Budějovicích dne 8.8.2008

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych poděkovat panu PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D. za cenné rady a všestrannou pomoc. Můj dík patří též pracovníkům Státního okresního archivu Znojmo a Archivu Ministerstva vnitra Kanice u Brna a zvláště mé rodině.

A N O T A C E

Odsun Němců z Vranovska po 2. světové válce

Bakalářská práce Odsun Němců z Vranovska po 2. světové válce se zaměřuje na klíčový poválečný proces odsunu Němců z Československa v oblasti Vranovska. Toto území tvořily po staletí vesnice s německou majoritou, které patřily do oblasti záboru německých vojsk a byly přiděleny k župě Niederdonau. Průběh odsunu ovlivnila lokace v pohraničí stejně jako vesnický charakter regionu. Drtivá většina Němců byla odsud vysídlena nediferenciovaně během několika týdnů po válce v rámci tzv. divokého odsunu pěšky k rakouským hranicím. Práce se zaměřuje na toto klíčové období.

Vranovsko prodělalo v prvních mírových týdnech hlubokou strukturální změnu obyvatelstva, která se projevila ve všech oblastech života pohraničí. Jako základní zdroj informací slouží svědectví přímých svědků těchto událostí. Jedná se o příslušníky SNB a vysídlence. K dokreslení pohledu slouží optika oficiálního stanoviska místního tisku.

ANNOTATION

The expulsion of Germans from the region of Vranov after the World War II

Bachelor Work „The expulsion of Germans from the region of Vranov after the World War II“ focuses on the key post-war process of the transfer of Germans from the area around Vranov. This region was during centuries occupied mostly by villages with the majority of German inhabitation and was a part of the German annexation, being assigned to the province of Nierdonau. The course of the expulsion was influenced by the border-line location of the region, as well as by its rustical character. Most of the German inhabitants were moved out during few weeks after the end of war in a so-called „wild expulsion“ when they were forced to leave on foot and march behind the Austrian border. The Bachelor Work deals with this key moments.

In the early post-war weeks the region of Vranov underwent a deep structural change in the inhabitation which reflected in all aspects of the life in the border area. The primar source of information is the testimony of the eye-witnesses of the events – both the members of SNB and the refugees. The official attitude of the local print completes the view.

I. O B S A H

I. Obsah	1
II. Úvod	7
III. Společná minulost	11
III.I. Středověk a novověk.....	11
III.II. Cesta krize	13
IV. Vranovsko a německé obyvatelstvo	22
V. Odsun za hranice	39
V.I. Datace	40
V.II. Mocenská otázka	42
V.III. Aktéři odsunu	46
V.IV. Počet vysídlenců	53
VI. Závěr	56
VII. Příloha.....	59
VIII. Použité prameny a literatura.....	59

II. Ú V O D

Poválečné vysídlení německého etnika z Československa je jednou z nejpřevratnějších událostí moderních českých dějin.¹ Je již více jak půl století podrobováno zvýšené pozornosti jak ze strany československé, tak i zahraniční odborné produkce.² Půl století trvajícím zájem přirozeně není co do obsahu a výsledků jednotný. Historická věda na území Československa i bývalé NDR musela navíc překonat čtyřicetileté období totality, která svou podstatou omezovala domácí svobodný výzkum i výměnu poznatků přes hranice států. V této variabilitě sehrála svou roli rozdílná politická i osobní východiska, která jsou často vzájemně neslučitelná. Zásadní politické, hospodářské, sociální a lidské důsledky odsunu německého obyvatelstva jsou natolik závažné, že je pozornost věnovaná odsunu pochopitelná.

Zkoumání problematiky vysídlení Němců z Československa prodělalo zásadní přelom v listopadu roku 1989. Změna byla podmíněna pádem komunistického režimu a uvolněním prostoru pro některá témata, která se dříve svobodně zkoumat nemohla. To ovšem neznamená, že by byla domácí historická produkce týkající se vyhnání ve druhé polovině dvacátého století nemá. Vznikala řada závazných děl předních historiků, která si ovšem nemohla klást nárok na zveřejnění nebo jejichž prezentace byla problematická. Vedle nich paralelně vznikaly práce historiků oficiálních, jež ale byly svázány politickými hledisky.

Základní obecná práce o vysídlení z Československa vyšla v prvních porevolučních letech. Jedná se o knihu Tomáše Staňka *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*.³ Vzhledem k šíři svého záběru ponechává značný prostor pro teritoriálně úžeji koncipovaná díla. Od devadesátých let je poválečný

¹ V naší práci používáme termíny odsun, vysídlení, národnostní homogenizace apod. jako synonyma. Označují komplex odsunu v celém historickém kontextu. Termín vyhnání (*Vertreibung*), používaný především německy psanou literaturou, vyhrajujeme pro první fázi odsunu, tzv. divokého. Srov. Tomáš STANĚK, *Odsun Němců*, Praha 1991.; Adrian von ARBURG, *Komplex odsunu. Několik poznámek j tématu*, *Soudobé dějiny* 4, 2004, s. 425-431.

² Přehledné zpracování relevantní odborné literatury k našemu tématu viz Martin MARKEL, *Vysídlení Němců z jižní Moravy 1945-1949*. Brno 2002.; přehled odborné literatury v celorepublikovém měřítku viz Tomáš Staněk, *Odsun Němců*, s. 7-53.

³ Tomáš STANĚK, *Odsun Němců*. Praha 1991.

obraz Československa doplňován četnými studii s regionálním záběrem. Z oblasti Moravy lze uvést historiky Dietera Schallnera⁴ píšící o odsunu Němců z jihlavského jazykového ostrůvku, či Milana Skřivánka z oblasti Svitavska⁵. Problematiku jižní Moravy zachycují články Silvestra Nováčka⁶, Ladislavy Šulákové⁷, Vojtěcha Žampacha⁸ a autorského kolektivu Hannse Hertla, Ericha Pillweina, Helmura Schneidera a Karla Zieglera⁹. Pro naši potřebu má zásadní význam výzkum Martina Markela o Znojenském lidovém soudě, vyhnání Němců ze Znojemska a především práce o vyhnání Němců z jižní Moravy jako takové.¹⁰ Obecnou práci o dějinách jižní Moravy představuje dílo Alfreda Schickela a Geralda Frodla.¹¹ Z německých pramenů vychází i Rainera Gepperta a Hans Haas.¹²

Proces národnostní homogenizace se neodvíjel jednoduše, nýbrž na základě místních specifik. Svou roli sehrála celá řada okolností. Oblast Vranovska, která je předmětem našeho zájmu, se nachází blízko hranic s Rakouskem, což mělo na osudy vyhnanců klíčový vliv. Bylo to území osídlené německým etnikem homogenně pouze s malou českou minoritou. Vesnický ráz celé krajiny se podepsal nejen na životech místních obyvatel, sociální struktuře, ale v konečném důsledku i na provedení odsunu. V centru naší pozornosti stojí první fáze celého procesu, tj. tzv. divoký (živelný) odsun. V jeho rámci byla na Vranovsku odsunuta naprostá

⁴ Dieter SCHALLNER, *Konec soužití. Vysídlení Němců z jihlavského jazykového ostrůvku*, Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 1996.

⁵ Milan SKŘIVÁNEK, *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947*. Hradec Králové 1995.

⁶ Silvestr NOVÁČEK, *Vystěhování Němců z Brna a odsun z jihomoravského pohraničí. Drang nach Osten*, Brno 1996.

⁷ Ludislava ŠULÁKOVÁ: *Problematika odsun Němců ve fondech MěNV a ONV Mikulov*. Kulturně vlastivědná revue okresu Břeclav, Regiom, s. 55-60.

⁸ Vojtěch ŽAMPACH, *Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelících 1.6.-7.7.1945*. Jižní Morava, roč. 32, 1996, s. 173-239.

⁹ Hanns HERTL a kolektiv, *Brněnští Němci a jejich vyhnání. Souhrn z historického hlediska*. in: Jižní Morava, roč. 33, 1997, s. 117-134.

¹⁰ Martin MARKEL, *Nucené vysídlení Němců ze Znojemska*, 1. část, *Květen 1945 – září 1946*, in: Sborník akademické akademie v Brně, řada C – D 1/1997, s. 56-68.; Tamtéž, 2. část, *Mimořádný lidový soud ve Znojmě a kauza Felix Bornemann*, in: Sborník vojenské akademie v Brně, řada C – D 1/1999, s. 39-52; Týž, *Vysídlení Němců*, Brno 2002.

¹¹ Alfred SCHICKEL - Gerald FRODL, *Geschichte Südmährens II. Die Geschichte der Deutschen Südmährer von 1945 bis zur Gegenwart*, Geislingen an der Steige 2001.

¹² Hans HAAS, *Konec německo-české symbiózy na jižní Moravě*, in: Andrea KOMLOSYOVÁ – Václav BŮŽEK – František SVÁTEK, *Kultury na hranici*, Wien-Weinofen an der Thaya 1995, s. 301-312.

většina obyvatel, proto se ho další fáze tzv. organizovaného (řádného) odsunu již dotkla minimálně.

K podchycení tématu se dochovala celá řada historických pramenů z různých archivů. V Okresním archivu ve Znojmě jsou ve fondu Okresní národní výbor Znojmo uloženy zápisy z jednání výboru, stížnosti, různé zprávy apod. Další zdroj informací z tohoto archivu se nachází ve fondu Sběrné středisko Znojmo. Moravský zemský archiv v Brně opatruje fondy Krajský soud s písemnostmi souvisejícími s trestnou činností a postihy, Zemský národní výbor Brno-Presidium, Mimořádný lidový soud ve Znojmě a Veřejný žalobce u mimořádného lidového soudu ve Znojmě. Kromě nich mají svou nezastupitelnou důležitost centrální archivy, zejména Ministerstva národní obrany.¹³

Jako výchozí zdroj našich poznatků nám poslouží staniční hlášení a staničních knihy místních stanic NBS¹⁴ deponované v Archivu Ministerstva vnitra Kanice u Brna. Jejich přednosti spočívají v tom, že zprostředkují dobový úřední pohled na zkoumané události.¹⁵ Příslušníci NBS sloužili v neklidné době prvních měsíců po válce, jejíž byli součástí. Jejich vliv na životní realitu Vranovska byl znásoben úkoly spojenými s koncem válečného střetu. Nahlíželi do centra dění přímo jako jejich aktéři.

Vedle těchto dokumentů jsme se soustředili na prameny neúřední povahy. Periodika Stráž na Dyji a ve Znojmě KSČ pomohou ilustrovat oficiální stanoviska vůči odsunu a vysídlelcům. Zároveň jejich svědectví jsou pro nás nezastupitelným zdrojem informací. Pohled odsunutých sudetských Němců nastavuje zrcadlo celému procesu z úhlu německých pramenů.¹⁶

Stojíme před několika zásadními otázkami, spojenými se zásadní změnou způsobenou příchodem sovětského vojska, potažmo ukončením války. Kdo se

¹³ Viz Leoš MALENA, *Konec česko-německého soužití v okrese Znojmo 1945*. Diplomová práce, Masarykova univerzita Brno, Pedagogická fakulta, Brno 1995.

¹⁴ Improvizovanost poválečných podmínek je dokumentována rozkolísaností názvů vznikajících institucí. Užíváme jednotného označení Národní bezpečnostní stráž.

¹⁵ Soustředíme se především na uvedené prameny, protože některá jmenovaná díla již využívala při zkoumání Vranovska dokumentaci Národního výboru ve Znojmě a jiné; Viz Leoš MALENA, *Konec česko-německého soužití*.; Martin MARKEL, *Nucené vysídlení Němců ze Znojemska*, 1. část, *Květen 1945 – září 1946*, in: Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D 1/1997, s. 55-68.

¹⁶ Srov. H. HAAS, *Konec německo-české symbiózy*, s. 301-312.

odsouvaní účastnil? Jak bylo vnímáno Němci a Čechy ve specifické situaci Vranovska? Jak se promítla přítomnost německé majority v jeho provádění?

Jsme si vědomi toho, že nemůžeme vzhledem k použitým pramenům poskytnout vyčerpávající popis vysídlovacího procesu. Nejsme vedeni tímto záměrem. Chceme ho vystavit trojí optice – oficiální, reprezentované místním tiskem, úřední, za použití staničních knih a hlášení, a optice postižených Němců. Činíme tak, protože je tento fenomén velmi komplexní. I přesto nebude náš úkol snadný, právě s ohledem na časovou i jevovou šíři čechizace. Vždyť s odsunem neodmyslitelně souvisí osídlování vylidněných oblastí, jejich noví i staří obyvatelé, stejně jako osudy lidí, kteří se dostali za hranice. Do výčtu musíme koneckonců zařadit i změny vlastnictví německého movitého a nemovitého majetek atd. Navíc nebyl odsun lokální záležitostí (ať už jeho tzv. živelná či tzv. organizovaná fáze) odehrávající se ve vakuu starého a nového domova vysídlenců. Proto přistupuje k tématu otázka vnitrostátních a mezinárodních vztahů, otázka státního hospodářství, samozřejmě i otázka příčin a důsledků, která je také vázána na širší souvislosti. Atd. To už však stojí stranou našeho zájmu. Námi vytyčená osamocená oblast nám poskytne pole pro lokální výzkum a k přiblížení místních specifik odsunu, které tvoří kořeny života Vranovska v počátečních letech míru i v letech následujících.

III. SPOLEČNÁ MINULOST

Česká minulost je již od počátků své státnosti až po současnost více nebo méně zároveň i minulostí německou. Jako má v dějinné perspektivě svou důležitost německý vklad do české historie, tak je zároveň neodmyslitelná německá existence od té české. Vztahy mezi nimi se odehrávaly oboustranně v mnoha časových a obsahových úrovních – v oblasti kulturní, hospodářské, politické, právní, sociální, vojenské, duchovní a dalších; dalo by se říci, že jsou pro historika zabývajícího se národními dějinami tvořeny jednotlivě jako součást té druhé, od které je nelze odmyslit. To však neznamená, že by vzájemný vliv probíhal co do intenzity rovným způsobem. Naopak. A právě v barevnosti těchto kontaktů spočívá velká část specifík historického dědictví střední Evropy, jehož jednu z kapitol na území Vranovska se tato práce snažila přiblížit, byť se jedná o jednu z těch nejtragičtějších.

III.I. Středověká a novověká

V mlhavých dobách raného středověku se stalo šíření křesťanství významným politickým a kulturním prvkem s dlouhodobým a dalekosáhlým dopadem. Proto byla otázkám christianizace věnována velká péče; a blízkost Velké Moravy a později českého státu s vyspělou východofranskou říší jen podnítila unikátní formaci duchovního a politického vývoje střední Evropy - mj. prostřednictvím bavorských křesťanských misí. Po pádu Velké Moravy přešlo kulturní, sociální a hospodářské dědictví na raný český stát, stejně jako potřeba nalézat cesty soužití mezi českým a německým etnikem.¹⁷ Česká knížata a čeští králové se na politickém kolbišti střetávali s východofranskými a posléze římskoněmeckými panovníky, uzavírali s nimi příměří, spojenectví, uplatňovali dynastickou politiku, vedli války, využívali jejich slabostí i pomáhali jim realizovat

¹⁷ Užívání slova „český“, popř. „česká“, „české“ působí značné potíže díky jeho nestálému vnímání v průběhu dějin. Nastínění problematiky v minulosti nanejvýš vnímaného pojmu „český“ či „československý“ a jazykového vyjádření rozkolísaného pojmu zahrnujícího českou státnost v průběhu dějin viz Koschmal WALTER - Marek NEKULA - Joachim ROGAL, *Češi a Němci. Dějiny, kultura, politika*, Praha 2001, s. 11–17.

své politické ambice. Římskoněmečtí panovníci se ujímali české koruny či se čeští králové stávali římskoněmeckými panovníky. Tyto okolnosti, a vůbec celá šíře vztahů mezi Čechami a Svatou říší byly vnímány jako přirozená součást politického života a staly se jeho základním konstituujícím faktorem, který je charakteristický jak pro celé středověké dějiny střední Evropy, tak i pro dobu pozdější.

První středověká pramenná výpověď o přítomnosti Němců na českém území spadá do 10. století. V raném středověku se dostává německý živel do českého státu díky christianizaci německým klérem, svou nezastupitelnou roli sehrály i sňatky mezi nobilitou a také obchod, a to zejména v Praze, kde němečtí obchodníci nespádali pod jurisdikci českou, ale podléhali vlastnímu domovskému právnímu řádu.

Přelomovým okamžikem ve středověkých česko-německých vztazích byla agrární revoluce, která si v Čechách začala razit cestu ze Svaté říše římské ve dvanáctém století. Svým hlubokým vlivem proměnila vzájemné vztahy co do kvalitativního i kvantitativního měřítka. Na českém území ve 13. století vznikala velmi dynamicky nová sociální tělesa, města, jež poskytla zcela nový prostor pro život středověkého člověka, tedy i zcela nové sociální pole, na němž docházelo ke styku mezi německým a českým etnikem.¹⁸ Osídlenci, kteří přicházeli do české kotliny, pocházeli často z oblastí Svaté říše římské a tak se podíl německy mluvících obyvatel pod vládou českých králů dramaticky zvýšil. K tomuto navýšení přispěla mj. hornická činnost u Jihlavy a později u Kutné Hory, kam byli zváni němečtí havíři. Demografické zásahy do struktury obyvatelstva spojené s přelomovými událostmi 12. a 13. století byly tak dalekosáhlé, že zanechaly svůj jasně patrný vliv dokonce až do 20. století, např. v podobě jazykových ostrůvků.¹⁹

Kromě důležitých kulturních a sociálních posunů měla v toku dějin svou závažnost také politická rovina česko-německého soužití. Ta nabyla nové dimenze,

¹⁸ Novým sociálním fenoménem se v českém království stala např. internacionální Pražská univerzita, založená 7. dubna 1348, kde byl zřízen mezi ostatními univerzitními národy národ saský a bavorský. I když se nejednalo o kategorie národnostní, ale plně teritoriální, přesto jejich existence svědčí o významu zastoupení německého živilu na Pražské univerzitě.

¹⁹ Ty se staly českou populací ohraničené oblasti, ze kterých bylo prováděno vysídlování přes české území.

když se stal římskoněmecký panovník roku 1526 zároveň českým vládcem (nikoli poprvé a nikoli naposled) z titulu českého krále a panovníka vedlejších zemí Koruny české. Habsburská centralizační politika sledující politickou linii absolutistické vlády katolických Čech nakonec dosáhla triumfu nad stavovským systémem. Tehdy se započala nová epocha českých dějin, později silně zatížená tendenčním výkladem české (československé) historiografie 19. a 20. století a životaschopnými mýty o „národní tragédii“, „době temna“ či „třísetleté porobě českého národa“. I s přispěním dědictví české historiografie byl do vnímání této doby přimíchán prvek, který jí nepřísluší. Jednalo se o zdůraznění nacionálního hlediska. Ovšem národnost byla v novověku až do 19. století zastíněna aspekty kulturními, politickými, hospodářskými či aspekty konfesijními.²⁰

III.II. Cesta krize

Společnou prací přispěly oba národy k vytvoření rozvinutého a na středoevropské poměry industrializovaného regionu.²¹ V souvislosti s formováním moderního pojetí národa v 19. století se dostává problematika soužití Němců a Čechů do nové roviny. Touha po hospodářské, kulturní a politické emancipaci vedla příslušníky české elity ke snahám o vydobytí společenského prostoru, na nějž byl kladen nárok i ze strany německé menšiny českého království. Vzniklý rozpor otevíral možnosti pro upevnění vlastní identity v závislosti na vlastním vymezení se vzhledem k tomu druhému, stejně jako zavdával podněty ke konfliktnímu jednání. Zde narážíme na vznik fenoménu v česko-německém soužití, který vnesl do společného života bipolární rovinu, dělící čáru mezi příslušníky obou národů, jež v polovině 20. století podmínila násilné řešení odsunu.

Kromě dlouhodobých činitelů – jako zmíněného nacionalismu – byly vzájemné vztahy usměřňovány aktuálními politickými poměry první poloviny 20. století. Zásadní přelom ve vztahu Čechů a Němců nastal vznikem tzv. nástupnických států po rozpadu Rakouska-Uherska roku 1918, které zdědily složitou národnostní strukturu bývalé monarchie. Na území nově vzniklého

²⁰ Srov. Otto URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

²¹ Jaroslav KUČERA, *Odsun nebo vyhnání?. Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*, Praha 1992.

Československa se nacházelo početné zastoupení polské, maďarské, židovské, a zejména německé menšiny, představující čtvrtinu celkového počtu obyvatelstva. Nejednalo se o skupiny hospodářsky, kulturně či sociálně jednolité. Nejpočetnější německá menšina nebyla koncentrovaná do jedné oblasti a míra jejího zastoupení mezi obyvatelstvem se místně značně lišila.²² Největší množství Němců žilo v pohraničí, ale velká část z nich obývala tzv. jazykové ostrůvky (např. v Brně, Jihlavě, Praze, na Svitavsku aj.). Ve dvacátých letech žilo v Československu 3 123 566 Němců (tedy 23 % československého obyvatelstva). V Čechách byla jejich koncentrace největší – 2 173 239 (celkem 33 %), na Moravě bylo 547 604 (20,9 %), ve Slezsku 252 365 (40,5 %), na Slovensku 139 000 (4,7 %) a na Podkarpatské Rusi 10 460 (1,7 %) Němců s československou státní příslušností.²³

Na základě mezinárodních smluv byla příslušníkům menšin přidělena práva, garantující jejich osobní svobody. I přes ujištění Edvarda Beneše na pařížské mírové konferenci vznikla nová ústava ze dne 29. 2. 1920 bez zástupců německé strany, což do značné míry poznamenalo další průběh česko-německého soužití v Československu.²⁴ Nepřítomnost Němců na výchozí normě československého právního řádu bylo zapříčiněno jejich většinovým postojem k mladé republice. Přesto všechno byly Němcům zaručeny demokratické svobody, práva na svébytný hospodářský, politický a kulturní život. Fungoval systém německého školství od nejnižších stupňů až po vysoké školství. Ochrana zájmů menšin se prosazovala mj. prostřednictvím četných spolků, odborů a organizací. V němčině vysílal Československý rozhlas, byly vydávány německé noviny apod.

Politický systém meziválečného období umožnil německé menšině hájit své zájmy v rámci svobodné parlamentní demokracie. Německé voličstvo bylo názorově diferencováno, a to se pochopitelně odrazilo i v různé inklinaci k jednotlivým stranám na levici i pravici. Vztah německých politiků k Československu během meziválečných let prodělával výrazné změny. Po

²² O národnostním složení v tehdejší době na Vranovsku viz kapitola IV Vranovsko a německé obyvatelstvo.

²³ Tomáš STAŇEK: *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa 1918–1948*, Ostrava 1992, s. 9.

²⁴ Tamtéž.

překlenutí počátečních let existence nové republiky se etablovalo několik německých politických stran, které vyvíjely snahy o spolupráci se zbytkem politického spektra. Jejich prostřednictvím mohli Němci prosazovat svá stanoviska v řízení státu a své vlastní požadavky. Roku 1926 a 1929 se stali členové německých stran křesťanských sociálů, agrárníků a sociálních demokratů členy koaličních vlád, což německým politikům umožnilo chopit se odpovědnosti při správě státu na nejvyšších místech a tím i napomoci procesu legitimizace československé státní moci mezi německou veřejností. Kromě této skupiny tzv. aktivistických stran figurovaly v československém politickém životě také německé strany se silně nacionalistickým nádechem. Jejich popularita sice nenabyla ve 20. letech zásadnějšího vlivu, ale prokázaly velkou životaschopnost.²⁵

Československé orgány ve 20. letech uplatňovaly vůči německé menšině, tedy počtem, vyspělostí, hospodářským a kulturním vlivem nejvýznamnější menšině Československa, demokratický a vcelku tolerantní postup.²⁶ Přesto složitá národnostní skladba Československa ve 20. letech se všemi aktuálními i historickými příčinami a z toho vyplývajícími důsledky stále dávala podněty k vnitrostátním antagonizmům. Rozpory se týkaly jazykových zákonů, problematiky zadávání státních zakázek, zvýhodnění česky hovořících uchazečů o úřední místa, problematiky pozemkové reformy apod. Tyto okolnosti udržovaly některé příslušníky německé menšiny v přesvědčení, že jim chce československá státní moc upírat vlastní identitu v rámci státu, a proto přetrvávaly požadavky na autonomii německých oblastí.

Velkou roli v životě německého etnika hrála sociální struktura obyvatelstva. Němci, převážně usazení v pohraničí, byli profesně úzce napojeni na odvětví průmyslu, např. na výrobu skla, textilu aj., která byla existenčně závislá na exportu. Finanční krize z konce 20. let se proto zřetelně podepsala na klimatu v Sudetech a postihla podstatně větší měrou německé než české, potažmo československé obyvatelstvo. Spolu s dalšími necitelnými zásahy, např. s kritizovaným nerovným personálním obsazováním státních úřadů, a s vývojem v sousedním Německu vedla

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 10.

celková situace od konce 20. let k vyhrocování národnostních sporů a ke zvýšení podpory nacionalistických stran, zejména německých nacionálních socialistů. Ti si dokázali získat sympatie německých voličů a pohotově využít zjitřených nálad ke snaze o prosazení krajních požadavků, jako zřízení autonomie německých oblastí. Ve volbách roku 1935 se SdP podařilo získat významný počet křesel v poslanecké sněmovně i senátu, čímž se fakticky stala stranou s největším počtem mandátů. Po vnitřní krizi strany v letech 1936–1937 se prosadila nacistická orientace. Její sebevědomější postoj vyjadřovaly stupňující se požadavky v otázce německé autonomie. Většího významu nabyly styky se zahraničím, zvláště s Německem, ale objevovaly se i pokusy o zmezinárodnění problému sudetských Němců prostřednictvím demokraticky orientovaných států.

Československá vláda reagovala na německý nacionalistický tlak snahou o dohodu. Ovšem na konci roku 1937 byla již budoucnost Sudetoněmecké strany napojena na plány totalitního Německa; neuvažovala už o společném soužití českého a německého etnika v jednom státě a jakýkoli kompromis již neměl šanci na realizaci. Úmyslné stupňování autonomistických požadavků probíhalo plně v zájmu expanzionistických plánů Německa, které si jakoukoli dohodu nepřálo. V této krizové situaci podporovala většina německého obyvatelstva radikální sudetoněmeckou politiku, a to byl jeden z významných faktorů, které vedly k prosazení myšlenky odsunu v průběhu druhé světové války.

Němečtí antifašisté, kteří si více nebo méně dokázali uvědomovat nebezpečí nacistické hrozby, byli záměrně umlčováni, dehonestováni, a nepodařilo se jim zviditelnit natolik, aby měly jejich postoje po porážce Německa roku 1945 váhu. Mnichovskou dohodou došlo se souhlasem Velké Británie a Francie k odtržení pohraničních oblastí Československa, tzv. Sudet, na jejichž území žila početně silně zastoupená německá menšina. Perzekuce, jíž byli němečtí antifašisté v odtrženém území za této situace vystaveni, vedla k jejich emigraci jak do zbylé části republiky, tak i dále do zahraničí.

Události roku 1938 znamenají završení jedné kapitoly česko-německých vztahů naplněné vůlí obou stran ke koexistenci a začátek cesty k jejímu radikálnímu vyústění. Odsouzeníhodná myšlenka vysídlení obyvatelstva z jejich

domovů jinam zřetelně vyplývala z pohnutého dobového válečného kontextu evropských dějin. V návrhu Konstantina von Neuratha a Karla Hermanna Franka z roku 1940, adresovaném Adolfu Hitlerovi, je zachycená nekompromisní politiku vůči Čechům a jejich budoucnosti: „Z hlediska státní politiky může být cílem jedině: začlenění beze zbytku do Velkoněmecké říše; z hlediska národnostní politiky: zaplnění tohoto prostoru německými lidmi.“²⁷ Plánem na likvidaci českého národa vypracovaným K. H. Frankem pro Adolfa Hitlera 28. srpna 1940 je jasně deklarováno, že „cílem říšské politiky v Čechách a na Moravě musí být úplná germanizace prostoru a lidí.“²⁸

Na druhé straně pramenila myšlenka odsunu Němců z ČSR z jiných základů než z nacistické pseudovědecké dogmatiky – z rozhořčení nad chováním německého obyvatelstva ve 30. letech a za druhé světové války a s tím souvisejícím ztotožněním odsouzeníhodné totalitní politiky původce „národní tragédie“ s příslušností k německému etniku.

Důležitou roli sehrával odboj, který nebyl jednotný v míře a provedení, ale jež odsun jako takový schvaloval. Vedle zdrženlivějších stanovisek zdůrazňujících nutnost mírnějšího přístupu se vyskytla radikálnější stanoviska preferující nediferenciovaný postup. V první fázi válečného konfliktu od září 1939 do června 1941 představovala výjimku KSČ řídící se záměry taktizujícího Sovětského svazu prostřednictvím instrukcí Komunistické internacionály, proto se v této otázce KSČ nepřipojila ke zbytku exilové politické reprezentace. Stejně jako komunisté i německá emigrace měla k odsunu zásadní výhrady, které ovšem bytostně vyplývaly z jiných východisek než postoje KSČ. Exilový prezident Edvard Beneš pod vlivem mezinárodní politiky preferoval kompromisní řešení tzv. minimalistického programu, tj. odstoupení části Němci hustě obydlených území ČSR, částečné vystěhování německého obyvatelstva za hranice státu a vnitřní přesun v rámci ČSR do národně homogenních oblastí s jistou dávkou autonomie. Ve Velké Británii se nacházely skupiny německých demokratů a Britové vyvíjeli

²⁷ Karel NOVOTNÝ (ed.), *Edvard BENEŠ. Odsun Němců z Československa, výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*, Praha 1996, s. 221.

²⁸ Tamtéž, s. 76.

nátlak na československou vládu, aby se obě strany shodly na společném postupu v řešení poválečné situace.

Wenzel Jaksch, přední německý sociální demokrat v exilu, prosazoval ideu federativního uspořádání Československa, v němž by připadlo největší menšině adekvátní samosprávné postavení, což nutně kolidovalo se záměry zbytku československé politické reprezentace. Beneš snažící se o maximální podporu Spojenců postupoval s ohledem na Velkou Británii, proto se jeho pozice značně zkomplikovala vzhledem k domácímu odboji, jehož stanoviska týkající se transferu nabyly jednotné podoby roku 1941.

Demokratické odbojové organizace požadovaly obnovení ČSR v předmnichovské podobě jako plně autonomního státu s garancí jeho hranic k roku 1937, potrestání nacistických zločinců a transfer velké části Němců. Rozpor mezi odbojovým pojetím a exilovou vládou rozhodly mezinárodně politické události (uznání exilové vlády Sovětským svazem, Velkou Británií a USA, vstup SSSR do války aj.) i domácí situace. Stupňující se útlak okupační moci za působení R. Heydricha coby zastupujícího říšského protektora stejně jako období tzv. heydrichiády napomohlo radikalizovat odboj i československou veřejnost.

V této době československý exilový prezident fakticky uznává, byť s výhradou eventuality tzv. minimalistického řešení, nutnost korekce poválečné národnostní struktury ČSR v co nejširším měřítku podle budoucích možností. Londýnské exilové vládě byla zřejmá nezbytnost souhlasu velmocí s transferem, proto byly zahájeny diskuse o odsunu mezi ní a Londýnem na přelomu let 1941 a 1942, v červnu roku 1942 pak jednal Beneš s V. M. Molotovem v Moskvě. Důležitým mezníkem pro odsunové řešení se stalo předběžné schválení poválečného odsunu britským kabinetem ze dne 5. 8. 1942 – s výhradou, že k němu může dojít pouze za předpokladu souhlasu celé protihitlerovské koalice – a britské prohlášení ze dne 5. 8. 1942 o zachování předmnichovských hranic. Jakschovo křídlo německé sociální demokracie (Treugemeinschaft) ztratilo půdu pod nohama, když se takto ocitlo v izolaci. Nějaká forma odsunu se za podmínky vítězné války zdála nevyhnutelná. Benešův vztah k řešení složité poválečné národnostní situace se přirostřoval. Jeho diplomatické aktivity pomohly docílit schválení odsunu jak ze

strany SSSR, tak i USA. Německé odbojové organizace vyvíjely určitou činnost, ale nepodařilo se jim zviditelnit natolik, aby sehrávaly při projednávání německé otázky významnější roli. Podmínky pro odboj v Sudetech byly krajně nepříznivé, nacistický režim tu byl považován za legální i legitimní vládu a těšil se masové podpoře.²⁹

Stejně jako za války, kdy bylo postupem let stále zřetelnější, že k odsunu dojde, tak i po jejím ukončení neměly odbojové aktivity Němců v Protektorátu či Sudetech takovou váhu, aby zabránily německému neštěstí. Zásadní událost, která pomohla prosazení odsunového řešení, byla schůzka exilového prezidenta a sovětské strany v Moskvě v prosinci roku 1943. Sovětský svaz konečně přislíbil Benešovi podporu vysídlovacího plánu. Kalkulovalo se nejméně se dvěma milióny Němců, z nichž by se 600 000 ocitlo mimo území Československa odstoupením části území.³⁰ Po moskevských jednání už i představitelé československých komunistů souhlasili s hlavním bodem tohoto návrhu, ovšem s výhradou nutnosti zachovat československé státní hranice v původním rozsahu.

Je pochopitelné, že diplomatická příprava odsunu probíhala pod hlubokým dojmem rozbití morálních zásad nacistickou zvláštností a bezprecedentním válečným střetem, který neměl v tehdejší povědomí srovnání. O dobovém vnímání Němců, personifikací válečných zvěrstev, v třetí fázi války po stalingradských událostech vypovídá Benešův projev ze 3. února 1944 ke Státní radě o příslušnících německé armády: „*Slušný člověk už nemůže věřit, že ta část německého národa, která obsazovala dobytá území evropská, se skládá ještě z lidí. Je to fakt hrozný, ale je to fakt. Celý náš národ musí žádat a volat ve chvíli vítězství, že to nesmí zůstat zapomenuto a nepotrestáno.*“³¹ Beneš samotný přistoupil na myšlenku kolektivní viny, ale stále připomínal potřebu diferenciací Němců jako předpoklad spravedlivého přístupu,³² avšak tento přístup nebyl jediný.

Proudy různých představ o poválečné redukci obyvatelstva se v průběhu válečného konfliktu zásadně lišily. Ke konci války vyznívaly hlasy o

²⁹ Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 510.

³⁰ T. STAŇEK, *Předpoklady, průběh*, s. 35.

³¹ K. NOVOTNÝ (ed.), *Edvard BENEŠ*, s. 221.

³² Potřebu rozlišovat zdůrazňoval v té době např. H. Ripka.

nekompromisním postupu čím dál častěji i ze strany členů exilové vlády (jako např. ministr národní obrany S. Ingr aj.). Podoba budoucího odsunu vycházela z diplomatického jednání se spojenci, kteří měli v poválečném uspořádání Evropy hlavní slovo. Proto se snažila československá exilová vláda zajistit jeho průběh prostřednictvím jednání se Sovětským svazem v březnu 1945. Jak sovětští představitelé, tak čeští politici počítali s tím, že proniknutím Rudé armády do střední Evropy se vysídlení většiny Němců provede jaksi automaticky, vytvořením „hotových skutečností“ v ještě nestabilizovaných poměrech.³³

V předposledním válečném měsíci, konkrétně 5. 4. 1945, zakotvoval tzv. košický vládní program obecné zásady, jimiž měla být docílena korekce národnostní struktury budoucí ČSR.³⁴ Těm Němcům, kteří by byli úspěšně podrobeni přezkoumání a byli uznáni za antifašisty, mělo být přiznáno občanství a mohli podle textu dokumentu zůstat v nové republice. Němci bez tohoto osvědčení měli být naopak z ČSR vysídleni, pokud individuálně nezažádali o nabytí československého občanství a státní orgány nedaly s udělením souhlas. Němci, kteří se přistěhovali po zabrání Sudet roku 1938, měli být bez selekce odsunuti. Zvláštní postup byl určen pro nacistické zločince. Ti, u kterých byl důvodný předpoklad toho, že by při soudním řízení došlo k jejich odsouzení, měli být z republiky vypovězeni bez soudu, pokud by je ovšem nečekal nejvyšší trest. Pozornost byla věnována také majetku těchto provinilých osob, jenž měl být zabaven i u příslušníků nepřátelských států (tzn. včetně Němců). Košický vládní program nereguloval předjímaný odsun v konkrétní podobě, ale ponechával široké možnosti jeho realizace, kromě osudu zmíněných třech skupin německého obyvatelstva nepopisuje konkrétnější postup odsunu, což se projevilo později v průběhu tzv. divokého odsunu.

³³ T. Staněk, *Předpoklady, důsledky*, s. 36.

³⁴ Vládní program jako důvod odsunu uvádí vztah většiny Němců k totalitnímu režimu a apeluje na potřebu diferenciací postižených: „*Strašné zkušenosti, jichž se Češi a Slováci dožily s německou a maďarskou menšinou, které se z velké části staly povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu, nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu. Republika nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany, a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost, s viníky však bude postupovat přísně a neúprosně.*“ Zdeněk VESELÝ (ed.), *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha 2003, s. 335.

Sledovali jsme, jak prosazení vysídlení československých Němců záviselo na mezinárodní situaci, ovlivněné i vnitrostátním vývojem v ČSR, a „vysoké politice“. Oblast Vranovska byla ve vleku těchto událostí, které neodvratně spěly na konci války k čechizaci pohraničí.

IV. VRANOVSKO A NĚMECKÉ OBYVATELSTVO

Námi vytyčená oblast Vranovska se rozkládá na území bývalého soudního okresu Vranova nad Dyjí.³⁵ Jedná se o příhraniční území, na kterém žila po válce velmi silně zastoupená německá majorita. Zahrnuje celkem devatenáct obcí: Vranov nad Dyjí, Čížov, Frejštejn, Horní Břečkov, Chvaletice, Jazovice, Lančov, Lesná, Lukov, Milíčovice, Nový Petřín, Onšov, Podmyče, Stálky, Starý Petřín, Šafov, Štířaty, Šumná a Vracovice. Jako klíč k našemu vymezení³⁶ slouží rozsah území soudního okresu Vranov nad Dyjí rozkládajícího se v politickém okrese Znojmo, které bylo zároveň zahrnuto do župy Dolní Dunaj (Nieder Donau). Spadalo do záborového území německé armády v říjnu roku 1938. Dalším společným jmenovatelem těchto vesnic je majoritní zastoupení německého obyvatelstva. Výjimku z tohoto pravidla tvoří pouze obec Šumná, kde se jako v jediné obci podle sčítání z roku 1930 nacházelo méně než 50% Němců (17,6%). Z bývalého soudního okresu Vranov jsme tak vyloučily zejména Bítov, tvořící český klín do prakticky jednolitě německé oblasti, neboť byl vyňat ze záborového území říše.³⁷

Tento původně český region, zatěžovaný a vyklidňovaný různými válečnými taženími, byl zejména v 16. a 17. století systematicky kolonizován německým obyvatelstvem. To v něm postupně vytvořilo jazykově a národnostně téměř homogenní prostředí, v němž se Češi vyskytovali - nejpozději od poloviny 18. století - pouze ojediněle nebo jako nepatrná menšina. Tak bylo v roce 1900 na tomto území napočítáno 8445 obyvatel, z toho jen 343 Čechů (tj. 4,1%).

Bezprostředně po skončení první světové války v roce 1921 došlo vlivem válečných událostí k úbytku zejména mužské části obyvatelstva na 8084 osob (o 4,3 % méně), ale bylo zaznamenáno prudké zesílení české menšiny na 1414 osob (plus 17,5 %).³⁸ O příčinách tohoto vývoje lze bez sociologicky věrohodné

³⁵ Soudní okres Vranov zanikl roku 1945.

³⁶ Srov. M. MARKEL ,s. 142.

³⁷ Zdeněk BÍNA, *Osvobození Znojemska Sovětskou armádou*, Znojmo 1980, s. 45.

³⁸ J. BARTOŠ – J. Šulz – M. TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1860*, Ostrava 1984, s. 116.

analýzy jen spekulovat, nepochybně však mezi ně patřil vznik samostatného československého státu, přistěhovalectví do pohraničí, obsazování státních úřadů Čechy, větší frekvence česko-německých rodinných svazků a větší ochota národnostně rozkolísaných smíšených manželství přihlásit se k české národnosti apod.

Sčítání v roce 1930 pak tento trend jen potvrdilo. Počet obyvatel stoupl na 9025 osob, což byl proti roku 1900 nárůst o 580 osob (plus 6,9 %). Z toho Češi tvořili již téměř čtvrtinu - 2093 osob (23,2 %). S poměrně velkou pravděpodobností lze tedy předpokládat, že region byl po mnichovských událostech a těsně před druhou světovou válkou zalidněn minimálně čtvrtinou českého obyvatelstva.³⁹

Vranov nad Dyjí (Frain an der Thaya) je dnes nejvýznamnější místo a jedno z center moravské části příhraničního Podvyjí. Pro svou příhodnou údolní polohu s řekou a jejími nivami bylo kontinuálně osidlováno již v pravěku. Snad někdy v první polovině 11. století, ale možná i dříve, tu došlo k založení hradu Vranov, který je poprvé připomínán k roku 1100 v Kosmově kronice.

Zpočátku to byl zeměpanský majetek, k němuž příslušelo městečko Vranov a vsi Šafov, obojí Petřín, Jazovice, Lančov, Podmyče, Břečkov, Čížov, Onšov a dále pět dalších vsí, dnes již neexistujících. V roce 1323 ho král Jan Lucemburský směnil s významným šlechtickým předákem Jindřichem z Lipé za jeho tachovské zboží v Čechách. V držení vranovského hradu a k němu příslušejících městeček a vsí se pak střídá řada rodů, zpočátku českých a od 16. století většinou německých. K nim patří například Kunštáti (asi 1365 až 1422), Lichtenburkové (1422 – 1516), kteří se zejména zasloužili o budování a zesilování gotického kamenného hradu, dále Meziříčtí z Lomnice (1528 – 1552) a Scherfenberkové (cca 1630 - 1666), za jejichž vlády byl vranovský hrad dvakrát neúspěšně obléhán Švédy a v roce 1665 poničen ničivým požárem. Zmínit je nutno i Stahrenberky (1666 – 1680), a především Althanny (1618 – cca 1630 a 1680 - 1793), kteří na sklonku 17. století, podle projektu proslulého barokního architekta Jana Bernarda Fischera z Erlachu, postavili a vyzdobili impozantní sál

³⁹ Tamtéž.

předků zámku a vzápětí vybudovali zámeckou kapli Nejsvětější Trojice jako jeho ideovou protiváhu. V 18. století pak přestavbu dovršili obytnými budovami čestného dvora. V roce 1799 získávají vranovské dominium polští Mniskové, kteří přivedli k nebývalému rozkvětu proslulý vranovský závod na výrobu kameniny a porcelánu. Po nich dědí zámek s velkostatkem ^{1/} s nimi spříznění Stadničtí. Ti ho drželi až do roku 1939, kdy jim je jako polským státním příslušníkům zkonfiskován a již nevrácen. Dnes je tato národní kulturní památka, situovaná v západní části Národního parku Podyjí, v péči státu.

Vranovské městečko, později městys, je poprvé zmiňováno k roku 1210. Ve středověku bylo obeháno hradbami. Válečné události na něj dolehly nejvíce v roce 1645, kdy bylo vyvráceno švédskými vojsky generála Torstensonova. Do čtyřicátých let 18. století tu pracovaly železné hamry, o čemž, kromě pramenů, vypovídají dodnes i místní názvy. V letech 1799 až 1882 v něm se značným obchodním i uměleckým úspěchem působila již zmíněná manufaktura na výrobu kameninového a porcelánového zboží. Na přelomu 19. a 20. století zde asi třicet let vyvíjela činnost továrna na výrobu hedvábných stužek. V období mezi oběma světovými válkami jsou v obci zmiňovány následující výrobny – pivovar, vápenka, 2 cihelny, 3 pálenice vápna, výroba cementových tvárnic, 3 vodní mlýny, výroba lihovin a sodové vody, výroba mýdla, kandidů, voňavkářského zboží, hraček, 3 živnostenské společnosti. Významným provozem je i elektrárna zabudovaná do hráze dyjské údolní přehrady.

Ve stejném období jsou v obci dále zmiňovány 2 lékaři, 3 advokáti, notář, zvěrolékař, stavební a bytové družstvo, zemský sirotčinec, česká a německá pobočka Okresní péče o mládež, měšťanská německá škola a česká škola menšinová, Živnostenská pokračovací škola, konvent Salvatoriánů, děkanát a katolická fara, kino, a samozřejmě řada místních památek, mezi něž patří zámek, barokní morový sloup na náměstí, kostel Nanebevzetí Panny Marie, románsko-gotická rotunda a řada dalších. Vranov byl dále sídlem okresního soudu, četnické stanice, stanice pohraniční finanční stráže, okresního silničního výboru a berního úřadu.

V třicátých letech se v něm hojně rozvinulo spolkový život a především turistický ruch související i se stavbou přehrady v letech 1929 až 1934. Městys se stal oblíbeným výletním místem s četnými obchody, penziony a dalšími rozmanitými službami, což pomáhalo do jisté míry vyrovnávat nedostatek pracovních příležitostí. V místním zemědělství se totiž mohla uplatnit jen část obyvatel - v rozloze 1274 ha hospodářské půdy městyse totiž vždy převažovaly lesy, například v roce 1900 zaujímaly plochu 783 ha, na pole připadalo pouze 340 ha.⁴⁰

Obyvatelstvo Vranova bylo před třicetiletou válkou asi převážně české nebo aspoň s výraznější českou menšinou - svědčí o tom rozbor místních jmen, pomístních jmen i vlastních jmen usedlíků, pokud se vyskytují v pramenech té doby^{2/}. V roce 1676 však ze zjištěných 40 usedlíků měli jen 2 česká jména, pomístní jména byla přitom německá. V roce 1880 tu prokazatelně nežil žádný Čech. V roce 1910 však Vranov vykázal na 1013 Němců a již 26 Čechů. V roce 1930 pak na 1023 německých obyvatel připadlo 561 Čechů, ale tento prudký a pouze dočasný nárůst souvisel s ubytováním českých dělníků na stavbě přehrady.

Výsledky voleb v roce 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 290 voličů, pro Bund der Landwirte 78 voličů, pro Deutsche christlichsoziale Volkspartei 70 voličů, pro Deutsche sozialdemokratische Arbeitspartei 105 voličů, pro Bund der Landwirte 41 voličů, pro Sudetendeutsche Wahlblock 51 voličů, pro Československou stranu národně socialistickou 71 voličů, pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou 29 voličů a pro Komunistickou stranu Československou 2 voliči.⁴¹

První písemná zmínka o vsi Čížovu (Zaisa), která byla trvale součástí dominia Vranov, pochází z roku 1323. V roce 1515 je zmiňována jako pustá, okolo roku 1550 však byla znovu kolonizována. Jde o zemědělskou obec s převahou lesů v katastru – z 1429 ha hospodářské půdy na ně v roce 1900 připadalo 928 ha – byl v nich zřízen revír vranovského velkostatku, který byl za první pozemkové reformy zestátněn. Z prvků občasné vybavenosti obce je

⁴⁰ Tamtéž, s. 117.

⁴¹ Tamtéž, s. 118.

v předválečném období uváděna pouze německá škola a barokní kaple Panny Marie Bolestné z poloviny 18. století.

K obnově vsi v polovině 16. století bylo použito německých, ale jistě i českých poddaných – svědčí o tom jména českého původu, která se tu vyskytovala v roce 1561 nebo v letech 1576 – 1580. V druhé polovině 17. století jsou však již téměř všechna jména usedlíků i jména pomístní německá. Po vzniku tzv. první republiky zde došlo, jako i u většiny obcí bývalého velkostatku Vranov, k znatelnému nárůstu českého obyvatelstva a k vytvoření důležité české menšiny. V roce 1930 tu v 53 domech žilo 160 Němců, 56 Čechů a 7 obyvatel národností.

Výsledky voleb 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 64 voličů, pro Bund der Landwirte 17 voličů, agrárníci získali 24 hlasů, Československá strana národně socialistická 10 hlasů a ostatní strany 3 hlasy.⁴²

Horní Břečkov (Oberfröschau) je připomínán jako příslušenství vranovského hradu k roku 1323. Na počátku třicetileté války byl vyvrácen – snad v průběhu válečných událostí během českého stavovského povstání. Nejpozději v polovině 16. století však byla znovu osazena.

V roce 1900 připadalo z 626 ha její hospodářské půdy na pole 531 ha, obyvatelstvo se tedy živilo skoro výhradně zemědělstvím. Před druhou světovou válkou tu působila cihelna, Mlékárenské družstvo a Zemědělské nákupní a prodejní družstvo, záložna a škola. Nejvýznamější památkou je přestavěný farní kostel sv. Klementa z 16. století.

Obec leží v oblasti národnostního rozhraní. Minimálně od 16. století v ní dominovali Němci. Česká menšina, která zesílila po roce 1918, tu však zůstala zachována. V roce 1930 tu v 84 domech žilo 31 Čechů, 338 Němců a 15 obyvatel jiných národností.

Výsledky voleb 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 113 voličů, pro Bund der Landwirte 78 voličů, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 2 voliči a pro ostatní strany 3 voliči.⁴³

⁴² Tamtéž, s. 119

⁴³ Tamtéž.

Ves Chvalatice (Chvallatitz) je připomínána k roku 1498. Trvale příslušela k hradu a k panství Bítov hraničícímu se severní částí dominia vranovského.

V roce 1900 připadalo z jejích 1389 ha hospodářské půdy na pole 585ha a 694 ha na lesy, v nich byl zřízen revír bárovského velkostatku. Před druhou světovou válkou byl v obci lihovar, záložna, německá škola a od roku 1920 česká menšinová, z památek je stojí za pozornost především farní kostel Nalezení sv. Kříže z roku 1750. Po vybudování vranovské přehrady v první polovině třicátých let se v obci rozvinuly rekreační aktivity.

Leží v oblasti národnostního rozhraní. Pravděpodobně již v 16. století v ní dominovala německá národnost, ale česká menšina se tu vyskytovala trvale. V roce 1930 tu žilo v 99 domech 337 Němců, 31 Čechů a 14 obyvatel jiné národnosti.⁴⁴

Výsledky voleb 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 180 voličů, pro Bund der Landwirte 5 voličů, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 37 voličů a pro ostatní strany 8 voličů.⁴⁵

Malá ves Jazovice (Jasowitz) je připomínána již k roku 1323, a to jako příslušenství hradu Vranov. V roce 1515 je uváděna jako pustá, byla však záhy kolonizována, a to téměř jistě německými osadníky. V roce 1900 připadalo z 787 ha její hospodářské půdy 281 ha na lesy, v nichž byl zřízen revír vranovského velkostatku.

V roce 1930 v ní v 40 domech žilo 19 Čechů a 155 Němců. Výsledky voleb v roce 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 24 voličů, pro Bund der Landwirte 52 voličů, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 9 voličů a pro Agrární stranu 4 voliči.⁴⁶

Existence Lančova, dříve i Lanžova (Landschau) je prokazatelně doložena již v roce 1323, a to jako příslušenství vranovského hradu, u něhož zůstal až do zrušení patrimonium. V roce 1900 připadalo z 1396 ha jeho hospodářské půdy 768 ha na pole, 119 ha na pastviny a louky, 504 na lesy (revír velkostatku) a 5 ha na

⁴⁴ Tamtéž, s. 121.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

zahrady. Panský Luitgardin dvůr byl za první pozemkové reformy prodán. Připomínána je cihelna, záložna, škola, fara s kostelem sv. Máří Magdaleny.

V roce 1935 žilo v obci v 96 domech 441 obyvatel, z toho 28 Čechů a 413 Němců. Volby v roce 1935 – z celkového počtu 270 voličů získala Sudetendeutsche Partei 110 hlasů, Agrární strana 3 hlasy, Deutsche christlich soziale Volkspartei 59 hlasů, Bund der Landwirte 82 hlasů, Československou stranu národně socialistickou 11 hlasů, dalších 7 občanů volilo jiné strany.⁴⁷

Lesná (Liliendorf) byla zemědělskou obcí s minimálním katastrem. Byla založena v roce 1798 na místě vykloučeného panského lesa. V roce 1900 připadalo z celkové rozlohy její hospodářské půdy 124 ha pole. V meziválečném období je v ní připomínána parní pila a cihelna. Prameny zmiňují i četnickou stanici, záložnu, poštu, obecnou školu a malé soukromé lázně. Z památek jmenují především kapli sv. Terezie postavenou v letech 1867 – 1868 a na kraji obce větrný mlýn z první poloviny 19. století.

V roce 1930 žilo v Lesné v 87 domech 360 obyvatel, z toho bylo 255 Němců, 85 Čechů a 20 obyvatel jiných národností. Volby v roce 1935 : z 213 voličů jich hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 149, pro Bund der Landwirte 3, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 13, pro Agrární stranu 24, Československou stranu národně socialistickou 12, zbytek pro ostatní strany.⁴⁸

První zmínka o Lukovu (Luggau) pochází z 13. století, kdy se připomíná jako majetek premonstrátského kláštera Louka u Znojma. V roce 1358 se stává zeměpanským majetkem. Jeho nový vlastník, markrabě Jan Jindřich, pak na jejím katastru, téměř na zemském hranici s Rakouskem, vybudoval hrad Nový Hrádek. V roce 1406 se malé novohrádecké dominium s Lukovem a vsí Český dostává do vlastnictví Přecha z Kojetic, v letech 1420 až 1516 ho drží moravsko rakouští Eitzingerové. Panství, postupně rostoucí o další osady a různě se slučující i oddělující od jiných velkostatků (Vranov, Uherčice, Jaroslavice) pak střídá další majitele, až se v roce 1608 definitivně spojuje s Vranovem. Krátce nato, v roce 1645, ho zpusťořila řvédřská vojska, která Nový Hrádek dobyla a rozbořila. V 19.

47

48

století v něm byla zřízena hájovna a byl částečně upraven pro výletní a lovecké pobyty vlastníků vranovského velkostatku.

Vlastníci hradu užívali od počátku nedalekou lukovskou ves, později vysazenou za městečko, jako hospodářské centrum dominia. V 16. století v ní zapustilo hluboké kořeny evangelické vyznání podporované nekatolickou vrchností. V roce 1706 zde uvádějí prameny školu, v roce 1749 je dokončen kostel sv. Jiljí. Koncem devadesátých let 18. století vznikla v těsné blízkosti městečka – na místě zrušeného vrchnostenského dvora s ovčírnou, pivovarem a sladovnou – osada Nová Ves, která v 19. století svou zástavbou splynula s Lukovem. Za napoleonských válek, v roce 1806, došlo v městečku k neobvyklé a záhy potlačené selské revoltě vedené místním farářem a dvěma učiteli.

V roce 1900 tvořila výměra hospodářské půdy městečka 1345 ha, z toho na lesy, v nichž byl zřízen velký, za první pozemkové reformy zestátněný revír vranovského velkostatku, připadalo 625 ha. V období mezi válkami jsou tu zmiňovány 2 vodní mlýny s pilou, dále mlékárenské družstvo, záložna, pošta, škola a na zřícenině Nový Hrádek, kde se úspěšně rozvinul turistický ruch, turistická ubytovna. Z památek je kromě barokního kostela sv. Jiljí nejzajímavější unikátně dochovaný pranýř z roku 1606.

Městečko bylo v 16. století ještě úplně české. Germanizace tu postupovala jen zvolna, ještě v letech 1657 až 1676 mělo z 34 identifikovaných lukovských usedlíků 13 česká jména. V roce 1880 tu však žilo již 318 Němců a pouze 2 Češi. K významnějšímu nárůstu české národnosti došlo až po vzniku Československé republiky. V roce 1930 je tu v 108 domech napočítáno 445 obyvatel, z toho 402 Němců, 32 Čechů a 11 osob jiné národnosti.⁴⁹

Volby v roce 1935 - Sudetendeutsche Partei 130 voličů, Agrární strana 12 voličů, Bund der Deutschen 67 voličů, Deutsche christlich soziale Volkspartei 40 voličů, Sudetendeutsche Wahlblock 8 voličů, dalších 21 voličů pro jiné strany.

Milčovice, dříve Mlíčovice, Milčovice či Milešovice (Milleschitz) jsou poprvé připomínány v zemských deskách roku 1349. Ještě ve 14. století se stávají příslušenstvím hradu Šimberk. Jako pusté se pak přičleňují k Jaroslavicím, odkud

⁴⁹ Tamtéž, s. 123.

se prodejem uskutečněným v padesátých letech 16. století dostávají Krajířům z Krajku, kteří jej spojují s vranovským velkostatkem.

Z 663 ha hospodářské půdy obce, zjištěné v roce 1900, tvořily 606 ha pole, louky a pastviny. Mezi válkami se v obci výrazně prosadilo ovocnářství, navazující na dřívější tradici, v té době je tu zaznamenána i existence mlékárenského družstva a mlýna, německé obecné školy a od r. 1920 české školy menšinové. Nečetné pamětihodnosti obce reprezentuje barokní filiální kostel Nanebevzetí Panny Marie z roku 1760.

Milíčovice byly až do konce monarchie téměř výhradně německou obcí – například v roce 1880 tu žilo 333 obyvatel, z toho jen 10 Čechů, v roce 1900 to bylo 320 obyvatel, z toho byli pouze 3 Češi. Prudký nárůst české národnosti nastal až po vzniku Československé republiky. V roce 1930 tu žilo v 78 domech 319 obyvatel, z toho bylo 207 Němců, 107 Čechů a 5 obyvatel jiné národnosti.⁵⁰

Výsledky voleb v roce 1935 - pro Sudetendeutsche Partei hlasovalo 128 voličů, pro Bund der Landwirte 31 voličů, pro Agrární stranu 12 voličů, pro Národní obec fašistickou 21 voličů, pro ostatní strany 15 voličů.⁵¹

Nový Petřín (Neupetrein) je stará a dosti malá osada, o jejíž existenci poprvé informuje pramen z roku 1323. V roce 1535 se v zemských deskách uvádí jako pustá. Znovu byla kolonizována v roce 1550, a to nepochybně německými osadníky.⁵²

V roce 1900 připadalo z celkové rozlohy hospodářské půdy 445 ha na pole, louky a pastviny 423 ha. V období mezi válkami jsou tu zmiňovány 2 cihelny, pila a vrchnostenský Panin dvůr. Jedinou významnější památkou je barokní kaple Panny Marie Pomocné postavená na náměstí v roce 1756.

Ves byla výhradně německá, v pramenech není od poloviny 16. století stopa ani po českých pomístních názvech, ani po českých jménech usedlíků. Ještě v roce 1900 tu nejsou žádní Češi připomínáni, přistěhovali se však v menším

⁵⁰ Tamtéž, s. 124.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

počtu po vzniku republiky v roce 1918. V roce 1930 tak v obci žilo v 31 domech 141 obyvatel, z toho bylo 113 Němců, 27 Čechů a 1 občan jiné národnosti.⁵³

Volby v roce 1935 – od 79 voličů získaly strany následující počet hlasů : Sudetendeutsche Partei 38, Bund der Landwirte 28, Agrární strana 2, Deutsche christlich soziale Volkspartei 4, ostatní strany 3.⁵⁴

Onšov, dříve i Unašov nebo Hanušov (Windschau) je stará osada poprvé zmiňována v roce 1323. Byla trvalou součástí vranovského dominia. V roce 1535 se připomíná jako pustá, ale 1540 je znovu osazena.

V roce 1900 bylo v katastru této zemědělské obce s 22 domy celkem 592 hospodářské půdy, z níž celých 242 ha zaujímaly lesy. Z nezemědělských provozů jsou v ní před válkou připomínány dvě cihelny a pila. Na náměstí se dochovala kaple sv. Anny z roku 1835.

Do konce první světové války byl Onšov výhradně německou obcí. Výrazný nárůst Čechů koncem dvacátých a na počátku třicátých let 20. století souvisel s příchodem dělníků podílejících se na stavbě vranovské přehradě budované v letech 1929 – 1934. V roce 1930 v něm žilo 136 Němců, 96 Čechů a 2 osoby jiné národnosti.⁵⁵

Výsledky voleb v roce 1930 – Sudetendeutsche Partei 58 voličů, Bund der Deutschen 12 voličů, ostatních 19 hlasů bylo pro jiné strany.⁵⁶

Hrad Frejštejn, také Frajštejn, jehož rozvaliny stojí dodnes na kopcovité vyvýšenině nad Podhradím nad Dyjí, je poprvé připomínán k roku 1250. Po husitských válkách znepokojoval jeho majitel Jan Krajíř z Krajku moravské a rakouské pohraničí loupeživými nájezdy, proto byl hrad v roce 1440 moravskými stavy vykoupen a rozbořen.

V jeho podhradí se z původního osídlení postupně vyvinula ves připomínaná v 16. století jako městečko, které později získali spolu s pustým hradem a několika vesnicemi Krajířové nazpět, ale v roce 1563 nabyté zboží

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, s. 125.

⁵⁶ Tamtéž.

prodali majiteli sousedícího uherčického panství Wolfu Strejnovi ze Švarcenavy. K Uherčicím pak Frejštejn patřil až do zrušení patrimonium v 19. století.

Na počátku 20. století byl Frejštejn zemědělskou obcí s místním průmyslem a s převahou lesů v katastru – v roce 1900 bylo z 567 ha hospodářské půdy 270 ha lesních porostů, tvořících revír velkostatku Uherčice.⁵⁷ V období mezi válkami jsou tu zmiňovány 2 cihelny, elektrárna, 2 mlýny a pilou, další mlýn, dřevozpracující výroba navazující na dřívější domácí výrobu dýmek a soustružení dřeva, jednotřídní škola a záložna.

Frejštejn byl do konce první světové války čistě německý, v roce 1890 tu žil například jediný Čech, právě tak v roce 1900. Až se vznikem republiky a s intenzivnějším rozvojem místní turistiky dochází k postupnému nárůstu neněmeckého obyvatelstva. V roce 1930 tu žilo v 99 domech obce 361 obyvatel, z toho bylo 312 Němců, 29 Čechů a 20 osob jiné národnosti.

Výsledky voleb v roce 1935 – z celkového počtu 216 voličů hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 161 osob, pro Bund der Landwirte 14 osob, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 16 osob, zbytek pro ostatní strany.⁵⁸

Podmyče, také Pomyče (Pomitsch) jsou malá obec, poprvé v pramenech připomínaná jako vranovské zboží k roku 1323. Byly trvale, až do zrušení patrimonium, součástí vranovského dominia a měly s ním společné osudy.

Zemědělský charakter obce dokumentuje stav hospodářské půdy k roku 1900 – z celkového počtu 420 ha připadalo 316 ha na pole a 44 ha na pastviny. V tomtéž roce tu jsou připomínány dva mlýny a v roce 1908 dvě pálenice vápna a lesní revír vranovského velkostatku. Od roku 1894 působí v obci obecná škol. Z památek tu zaujme kaple sv. Markéty z roku 1721.⁵⁹

Před druhou světovou válkou měla obec 323 obyvatel katolického vyznání, kteří žili v 71 domech (stav k roku 1930). Původní obyvatelstvo bylo české, germanizace postupovala jen zvolna - ještě v 16. století se tu vyskytuje řada jmen českých usedlíků, například v roce 1576 tu byl rychtářem Ondřej Pečka. Po stu

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž, s. 126-127.

⁵⁹ Tamtéž.

letech se tu už ale žádná česká jména v obci nevyskytují. V roce 1930 žilo v Podmýčích v 71 domech 309 Němců, 2 Češi a 12 obyvatel jiných národností.⁶⁰

Výsledky voleb v roce 1935 - Bund der Landwirte 58 voličů, Deutsche christlich sozial Volkspartei 62 voličů a Sudetendeutsche Partei 53 voličů, ostatní strany 5 voličů.⁶¹

Stálky, v letech 1890 až 1910 Křtálek (Stallek), menší obec, která je v roce 1312 připomínána jako příslušenství ženského cisterciáckého kláštera v Oslavanech. Od roku 1487 byla součástí malého frejštejnského dominia a od roku 1564 velkostatku Uherčice, jehož majetkoprávní osudy potom sdílela.

Ve stavu k roku 1900 převažoval ve struktuře 1135 ha hospodářské půdy obce pole (779 ha) a lesy (235 ha) –. Velký panský dvůr Křeslák (Grössinghof) uherčických knížat Collaltů byl po první světové válce - za první pozemkové reformy – rozparcelován a jejich místní lesní revír byl v té době zestátněn. V 19. a 20. století tu pracovala cihelna, předtím je připomínána i domácí výroba dřevěného uhlí a kolomazi, v letech 1900 a 1944 záložna. Německá škola je v obci uváděna od roku 1848, česká menšinová od roku 1925. Z památek je pozoruhodný gotický farní kostel Nanebevzetí Panny Marie s věží a s barokním vybavením.

Ve Stálkách, které byly před druhou světovou válkou obcí situovanou v oblasti jazykového a národnostního rozhraní, žilo v roce 1930 v 194 domech 463 obyvatel, z toho 386 Němců, 58 Čechů a 19 osob jiné národnosti.⁶²

Volby v roce 1935 : z 266 voličů jich hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 105, pro Bund der Landwirte 59, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 68, pro Československou stranu národně socialistickou 23, zbytek pro ostatní strany.⁶³

Starý Petřín, dříve Horní, také Kostelní nebo Velký Petřín (Altpetrein) je poprvé v pramenech zmiňován k roku 1323, a to jako součást vranovského

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, s. 127.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

velkostatku, jehož byl trvalou součástí a s nímž i měnil vlastníky. V 16. století bylo v obci vrchnostenské myto a také fara, která za třicetileté války zanikla.

K roku 1900 měla tato čistě zemědělská obec 740 ha hospodářské půdy, z toho bylo 487 polí. V té době se tu připomínají i dva mlýny, dále pila a výrobná lihovin (1908) a záložna (1924). Německá dvojtřídní škola je tu připomínána od roku 1848, česká škola od roku 1920. Z památek je nejvýznamnější farní kostel sv. Jana Křtitele.

K poněmčení této původně české vsi došlo někdy v průběhu 16. století. Přesto se tu však ještě v té době připomíná řada pomístních názvů jako Záhumení, Poloudělí nebo Na zahrádkách. V roce 1676 se ve Starém Petříně z 27 identifikovatelných vlastních jmen vyskytují už jen dvě vyloženě české – Pavel Smetáček a Tomáš Marek. Malá česká menšina se však v obci udržela až do obsazení Sudet. V roce 1930 tu žilo v 63 domech 271 obyvatel, z toho 240 Němců, 29 Čechů a 2 osoby jiné národnosti.⁶⁴

Výsledky voleb v roce 1935 – ze 170 oprávněných voličů se vyslovilo pro Sudetendeutsche Partei 20, pro Bund der Landwirte 103, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 38, zbytek pro ostatní strany.⁶⁵

Šafov (Schaffa) byl středně velkou střediskovou obcí, ve středověku opevněným městečkem. V pramenech je poprvé připomínán v roce 1323 a od té doby byl stále součástí vranovského dominia. V první polovině 16. století tu převládlo evangelické vyznání, zřejmě podněcované nekatolickou vrchností, luteránští pastoři byly z obce vyhnáni znojemskými jezuiti až v roce 1631.

Zemědělský charakter Šafova prokazuje 827 ha polí a 107 ha luk z celkových 966 ha hospodářské půdy (stav k roku 1900).⁶⁶ Nejpozději v 16. století se tu rozvinulo rybníkářství. Z památek je nejpozoruhodnější farní kostel sv. Bartoloměje z roku 1785. V meziválečném období jsou zde zmiňovány výrobní vah a závaží, likérů a kos, dále mlýn, záložna, pošta, lékař, oddělení pohraniční finanční stráže, četnická stanice, česká menšinová škola a škola německá, která v roce 1918 zahrnula menšinovou školou židovskou.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž, s. 128.

V roce 1670 se totiž v Šafově - s povolením pragmatického a svobodomyšlného vlastníka vranovského dominia Maxmiliána Stahrenberka - usadila židovská komunita vysídlená z Rakous a z Vídně, která se v 19. století rozrostla až na 633 osob. Židé, zabývající se převážně obchodem, tu postupně vybudovali vlastní náboženskou obec se synagogou, radnicí, školou a hřbitovem. Ještě v roce 1900 jich bylo mezi šafovskými obyvateli 374. Asimilační proces po vzniku ČSR, mimo jiné spojený s cílem rozptýlit židovské obyvatelstvo, měl pak v třicátých letech za následek prudký pokles jejich počtu až na 38 osob. V průběhu druhé světové války byl zbytek Židů násilně vysídlen (jejich osud není znám, ale lze ho důvodně předpokládat), byla také zničena synagoga a byl těžce poškozen hřbitov i stará židovská čtvrť městečka.

V národnostní struktuře městečka, alespoň podle dochovaných pramenů, dominovali Němci – například v roce 1670 mělo z 45 usedlíků jen 4 česká jména, statisticky významná česká menšina se tu však vytvořila po roce 1918. V roce 1930 stálo v Šafově 214 domů a v nich spolu s Židy žilo ještě 234 Čechů a 441 Němců.⁶⁷

Výsledky voleb v roce 1935 – z celkového počtu 381 voličů hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 159 osob, pro Bund der Landwirte 68 osob, pro Deutsche christlich-soziale Volkspartei 31 osob, pro Československou stranu národně socialistickou 40 osob, pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou 55 osob, zbytek pro ostatní strany.⁶⁸

Štítary (Schiltern) jsou připomínány poprvé v roce 1346, a to jako příslušenství hradu Cornštejn, v 15. století se objevují jako součást velkostatku Bítov. V roce 1520 se stávají součástí vranovského panství, od něhož jsou na konci 16.století na krátký čas odloučeny jako příslušenství hradu Nový Hrádek. V druhé polovině 16. století v nich zapustilo kořeny evangelické vyznání, k rekatolizaci obyvatelstva dochází krátce po roce 1620.

Štítary, jmenované v pramenech od 15. století jako městečko, byly a jsou zemědělskou obcí. V roce 1900 dosáhl jejich katastr (včetně Šumné, která byla

⁶⁷ Tamtéž, s. 128.

⁶⁸ Tamtéž.

v té době jejich administrativní součástí) 2566 ha, z toho bylo 1574 polí, 201 ha luk a 964 ha lesů, které tvořily dva revíry vranovského velkostatku. Z nezemědělských provozů jsou v době mezi oběma světovými válkami připomínána dvě cihelny, výroba kamen, výroba dřevěného uhlí a mlékárenské družstvo. V městečku byla v té době i záložna, pošta, dva lékaři, železniční stanice, měšťanská škola německá a od roku 1919 česká menšinová, dále Zimní zemědělská škola a Zemská odborná škola hospodářská. Z památek je nejvýznamnější farní kostel sv. Jiří s jádrem ze 13. století a dále domy okolo náměstí vytvářející unikátní soubor lidové architektury.

Obyvatelstvo městečka bylo původně české, germanizace se tu prosazovala pomalu a postupně. V letech 1545 až 1630 se například podařilo identifikovat 90 štitarských usedlíků, z nichž mělo jen 10 německá jména. Ještě v letech 1657 až 1676 mělo ze 48 usedlíků 27 česká příjmení, v 17. století byli na místní faru často dosazováni čeští faráři a na školu čeští učitelé, dodnes se tu dochovala řada českých pomístních jmen. Do roku 1740 však počet příjmení českého původu výrazně poklesl - u 84 identifikovaných usedlostí – asi na čtvrtinu. Zdá se, že v té době již německá národnost v městečku převládala. V roce 1930 v něm v 236 domech žilo 1153 obyvatel, z nichž bylo 125 Čechů, 999 Němců a 29 občanů jiné národnosti.⁶⁹

Výsledky voleb v roce 1935 – z celkového počtu 637 voličů hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 320 osob, pro Bund der Landwirte 122 osob, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 109 osob, pro Československou stranu národně socialistickou 40 osob, pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou 30 osob, pro Agrární stranu 33, zbytek pro ostatní strany.⁷⁰

Šumná (Schumwald) jsou středně velká obec založená až v roce 1798 na místě vykácené lesní trati, a to jako součást Štitar. Administrativně se osamostatnila v roce 1920. Rozloha jejího katastru činila v roce 1930 celkem 1149 ha, k vranovskému velkostatku příslušel dvůr Bažantnice a velký lesní revír.

⁶⁹ Tamtéž, s. 129-130.

⁷⁰ Tamtéž.

V obci existovaly mezi válkami četné nezemědělské provozy - zejména mlýn, velká pila, lihovar, výroba sýrů a másla, výroba čistících prostředků, dvě cihelny, hotel, stavební a bytové družstvo, pošta, železniční stanice, lékař a česká škola. Památky - zřícenina blízkého gotického hradu Šimberk, který je od roku 1517 pustý - v lese mezi Šumnou a Olbramkostelem.

V roce 1930 se za občany obce prohlásilo 629 obyvatel, z toho bylo 489 Čechů, 111 Němců a 29 občanů jiné národnosti. Počet domů 114.

Výsledky voleb v roce 1935 - z celkového počtu 355 voličů hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 68 osob, pro Bund der Landwirte 5 osob, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 12 osob, pro Československou stranu národně socialistickou 66 osob, pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou 43 osob, pro Agrární stranu 54, pro Komunistickou stranu Československou 13, zbytek pro ostatní strany.⁷¹

Vracovice (Edenthurn) jsou stará ves zmiňovaná v pramenech již v roce 1323. V 14. století přísluší k hradu Šimberk, v 15. století k Novému Hrádku a s ním se pak v roce 1608 dostává do držení vlastníků vranovského dominia. Od 16. století je v ní připomínán panský poplužní dvůr, později ovčárna, v níž se chová až 1100 jehňat, beranů a ovcí. Koncem 18. století je v jejím katastru zřízena velká obora.

Průběh germanizace původně českých Vracovic ležících v oblasti národnostního rozhraní byl pozvolný. V druhé polovině 16. století nalzáme mezi usedlíky ještě hojně česká jména. Ze 46 pomístních jmen doložených v letech 1749 – 1836 byla například ještě třetina českého původu. V 52 domech tu v roce 1930 žilo 264 obyvatel, z toho bylo 202 Němců, 54 Čechů a 8 občanů jiné národnosti.⁷²

Výsledky voleb v roce 1935 - z celkového počtu 150 voličů hlasovalo pro Sudetendeutsche Partei 75 osob, pro Bund der Landwirte 41 osob, pro Deutsche christlich soziale Volkspartei 5 osob, pro Československou sociálně

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 131-132.

demokratickou stranu dělnickou 4 osoby, pro Agrární stranu 15 osob, pro Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei 6.⁷³

⁷³ Tamtéž.

V. ODSUN ZA HRANICE

Vranovsko bylo jako celek postiženo odsunem typologicky stejným způsobem. Jednalo se o pás území na jižní Moravě u hranic s Rakouskem osídlený německou majoritou. Během letních měsíců roku 1945 byla za československé hranice násilně vystěhována drtivá většina německého obyvatelstva a zbylí nežádoucí jedinci měli být asimilováni či dodatečně vysídleni. Důvodem tak rychlého postupu vůči Němcům byla geografická poloha blízko hranic s územím Horních Rakous, které spravovala sovětské moc, v té době nakloněná radikálnímu řešení národnostní problematiky Československa, a z toho plynoucí možnost rychlého pěšího vykázaní Němců za hranice.⁷⁴ Náš region zasáhly všechny tři modely první fáze odsunu, ovšem ne ve stejné intenzitě. Prvním probíhal jako násilné vyhnání bez oficiálních právních předpisů během letních měsíců za rakouskou hranici. Druhý model vycházel ze zajištění především vesnické elity, jež byla transportována do internačního tábora ve Znojmě a poté souzena. Jednalo se tedy o výběrové rozrušení společenské struktury příhraničí. Další způsob se odlišoval tím, že se Němci rozhodli odejít za hranice dobrovolně, aby se vyhnuli špatným zacházením ze strany Čechů.⁷⁵ Druhá fáze odsunu postihla Vranovsko značně omezeně, týkala se už jen pouhého zlomku obyvatelstva.⁷⁶ Hanns Haas uvádí, že bylo ve vesnicích Vranovska v květnu internováno asi 5% obyvatel. Odsun se promítl do soudního okresu spontánní a postupnou formou jen v několika vesnicích – v Horním Břečkově, Onšově, Čížově. Tzv. organizovaným divokým odsunem byla postižena jeho většina vesnic. Doma zůstalo nejvýše 10% obyvatel na žňové práce.⁷⁷

Průběhem odsunu daná charakteristika pramenné základny samozřejmě předurčuje i limity popisu námi sledovaného procesu. Pokusíme se zkonstruovat

⁷⁴ M. MARKEL, *Odsun Němců*, s. 47-48.

⁷⁵ MARKEL, Martin, *Nucené vysídlení Němců ze Znojemska*, 1. část, *Květen 1945 – září 1946*, in: *Sborník vojenské akademie v Brně*, řada C-D 1/1997, s. 55-68.

⁷⁶ Viz kapitola V. IV. Počet vysídlenců.

⁷⁷ H. HAAS, *Konec německo-české symbiózy*, s. 310.

průběh událostí, jak už bylo řečeno, především na základě porovnání úředních hlášení a záznamů SNB, tisku s narativními výpověďmi vysídlelců.

V.I. Datace

Starší datování odsunu z městečka Vranov nad Dyjí uvádělo jako jeho průběh 16. až 28. červen.⁷⁸ Avšak tento nepřesný údaj neodpovídá dikci pramenů československé provenience.⁷⁹ K chronologickému určení odsunu se vyjadřují mj. četní pamětníci. Podle svědectví Hanse Maurera ze srpna 1960 proběhla hlavní část odsunu 23. května a dodatečné vykázání Němců o několik týdnů později,⁸⁰ s čímž koresponduje i svědectví Anni Schmid.⁸¹ Pokud srovnáme tyto zážitky s hlášením Národní bezpečnostní stráže (NBS) z 2. června roku 1945⁸², zjistíme, že skutečně na začátku června je *německé obyvatelstvo zastoupeno jen nepatrným procentem*.⁸³

Tento rychlý sled událostí nebyl výjimečný. Především v květnu a červnu se stěhuje obyvatelstvo za hranice pěšky nebo je dovezeno do znojemského tábora. Do června přišla oblast o $\frac{3}{4}$ obyvatel, v červenci a srpnu byla odsunuta valná část zbytku.⁸⁴

Po zklidnění situace v létě roku 1945 byly obce čechizované a plně v rukou státu. Poměr mezi vykonavateli veřejné moci a civilním obyvatelstvem byl dán změněnou demografickou strukturou. Před proběhnutím tzv. organizovaného odsunu, v době, kdy skončila hlavní osidlovací vlny, se v lednu roku 1946 nacházelo na území služebního obvodu Vranova již pouze 150 Němců - 38 mužů, 82 žen a 30 dětí. Jednalo se především o smíšená manželství a osoby, které

⁷⁸ Srov. A. SHICKEL, *Geschichte Südmährens*.

⁷⁹ M. MARKEL, *Odsun Němců*, s. 49-49.

⁸⁰ F. Bornemann (ed.), *Weil Sie*, s. 75.

⁸¹ ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter, *Frain. Einst die Perle im Thaytal*, Eisenstadt 2002, s. 389.

⁸² Stanice Národní bezpečnostní stráže ve Vranově nad Dyjí, pozdější místní stanice SNB, vznikla 14.5.1945. Působnost stanice zahrnovala obce Vranov nad Dyjí, Lančov, Onšov a Podmyče. AMV ČR Kanice u Brna, Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí, Správy o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci v obvodě stanice, G/V 14, inv. j. 495.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí, inv. j. 495.

požádaly o vyjmutí z odsunu.⁸⁵ V obci Frejštejn 37 obyvatel německé národnosti, ve Stálkách 33 Němců, což tvoří asi desetinu původního stavu.⁸⁶ Ze sedmi obcí služebního obvodu Šumné je v únoru hlášeno pouze 16 Němců, kteří se většinou vrátili z internace a u nichž se počítá s odsunem, a 14 Němců ze smíšených manželství.⁸⁷ V tom čase se v šafovském obvodu nacházelo 46 Němců, nepočítaje v to 14 rakouských Němců.⁸⁸ Tito Němci, kteří směli prozatím zůstat ve svých domovech, byli většinou určeni k asimilaci. Transport tzv. řádného odsunu čekal jen malou část z nich (viz. Kap počet).

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí, inv. j. 353.

⁸⁷ Tamtéž, Velitelství stanice SNB Šumná, inv. j. 460.

⁸⁸ Tamtéž, Velitelství stanice SNB Šafov, inv. j. 418.

V.II. Mocenská otázka

Protože se v květnu roku 1945 ocitly osoby německé národnosti v pasivní pozici vůči vykonavatelům státní moci, byl jejich život určován zásahy zvenčí do té doby nebyvalou měrou. Poválečná idea suverénního československého státu přirozeně kladla požadavky na národnost členů jejích orgánů. Na základě námi zpracovaných pramenů nemůžeme vyloučit, že v obcích Vranovska vznikaly místní správní instituce, které byly později nahrazovány českými orgány. Němečtí představitelé ve funkci starostů se rekrutovali z řad antifašistů, členů sociální demokracie a komunistů. Navazovali spolupráci se sovětskou armádou a zahrnovalo obce s výraznou německou majoritou, nebyl by zde tento sled událostí výjimkou. Ze všech obcí Vranovska je známo, že pouze ve Starém Petřín byl ve funkci starosty uveden Němec.⁸⁹ Ač mohli v některých případech Němci dočasně participovat na moci, nenabylo jejich působení trvalejšího rázu.⁹⁰

Znojmo se pro Vranovsko stalo sídlem řady institucí, jejichž působnost se na něj vztahovala. Klíčovou úlohu při provádění odsunu hrál ONV Znojmo. Tzv. německá otázka byla jím projednávána ještě před koncem války, 5. května. Úkol zajištění hranic si vyžádal částečnou mobilizaci, kterou ONV Znojmo nařídilo 10. května. Do 15. května došlo k obsazení 22 četnických stanic příslušníky NBS a finanční stráže. Ve Znojmě sídlilo okresní velitelství četnictva, oblastní velitelství SNB a znojmská posádka československého vojska. Od června roku 1945 byli z 2. praporu 24. pěšího pluku dislokováni jeho členové v především v německých obcích. V režii ONV Znojmo vznikaly také tábory pro zajištění určitých kategorií obyvatelstva.⁹¹

Zavádění československé správy probíhalo postupně. V převážně německých obcích byli první správní komisaři dosazováni do funkcí od 14. května a převážně do konce června se podařilo ONV ustanovit je ve všech obcích celého okresu. Ke 2. červnu roku 1945 byl např. v celém služebním obvodu Vranova ustanoven pouze jeden vládní komisař, o patnáct dní později ve všech obcích, tj.

⁸⁹ H. HAAS, *Konec německo-české symbiózy*, s. 305.

⁹⁰ M. MARKEL, *Odsun Němců*, s. 60-61.

⁹¹ L. MALENA, *Konec soužití*, s. 64.

kromě Vranova v Lančově, Onšově a Podmýčích.⁹² Správní komise působily většinou až do květnových voleb roku 1946. Oporu jejich činnosti představovaly různé partyzánské skupiny a konstituující se zvláštních složky.⁹³

Okupační vojska se dostala na území znojemského okresu v souvislosti s tzv. pražskou operací, jehož zahájení naplánovalo sovětské velení na 7. a 8. květen. Pro celou oblast Znojemska byla vyhrazena část 2. ukrajinského frontu. K němu byla za účelem posílení přiřčena 9. gardová armáda z Vídně z 3. ukrajinského frontu. Těmto jednotkám se podařilo zabrat celý okres mezi 7. až 9. květnem. Podle směru postupu byla východní oblast okresu osvobozena dříve, západní, tedy Vranovsko, později.⁹⁴ Před sovětskými vojáky se do tohoto prostoru (zejména kolem Šafova) stahovaly skupiny Němců, aby mohly překročit hranice do Rakouska.⁹⁵ Převážně německý Horní Břečkov byl obsazen 8. května, do Nového a Starého Petřína vstoupily sovětské jednotky bez boje 9. května. Do Lukova, obsazeného 8. května, byla kvůli zajištění bezpečnosti dislokována jednotka československé armády. Průnik sovětů na území Znojemska se zastavil u Lesné (9. květen) kvůli přestřelce se zbytky německé armády. Obsazování probíhalo poměrně rychle tak, že byla celá oblast zajištěna během dvou dnů.⁹⁶

Bohužel se nemůžeme při zkoumání klíčových okamžiků příchodu sovětského vojáka opřít o solidní prameny. O působení sovětů se dočteme později v situační zprávě četnického velitelství v Šumné⁹⁷ (v dokumentu uveden počestný německý výraz „Šumvald“). Informuje nás ve zprávě ze 17. května, tedy o více jak po týdnu po osvobození obce, o *donucování ruskými vojáky k výdeji dobytka, potahů apod.*⁹⁸ Z hlášení z následujícího dne vyplývá, že nepřítomnosti

⁹² AMV ČR Kanice u Brna, Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí, Správy o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci v obvodě stanice, G/V 14, inv. j. 495.

⁹³ Leoš MALENA, s. 64-65.

⁹⁴ Zdeněk BÍNA, *Osvobození Znojemska*, s. 60.

⁹⁵ Zdeněk Bína uvádí, že se to týkalo i moravskokrumlovský Němců snažících se dostat se za hranice s majetkem, který byli nuceni při útěku zanechat na území ČSR. Tato příhod jen dokumentuje celkově složitou demografickou a majetkovou situaci. Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž, s. 60-61.

⁹⁷ Velitelství četnické stanice v Šumné měla mj. na starosti obce Šumná, Vracovice, Milčovice, Šreflová V Šumné sice nežila německá majorita, ale v okolních vesnicích, které patřili k místní služebně, ano. AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí, inv. j. 460.

⁹⁸ Tamtéž.

zahraničního vojska neustaly a že se je místní četníci snažili řešit mj. ve spolupráci s civilními oddíly. Vrchní strážmistr za tímto účelem ubytoval hlídku pětičlennou hlídku v Miličovicích, o níž tamní starosta žádal. K ní bylo přiřazeno deset civilistů a měla dohlížet i na blízkou vesnici Vracovice.⁹⁹ Z těchto zápisů dýchá jistota dočasnosti pobytu sovětského vojska, stejně jako jeho mocenský střet s místními orgány. Sovětská armáda měla často jiné zájmy než československé instituce, proto byly konflikty na denním pořádku. Přičemž spory mohly mít i soukromé pozadí. Např. v obci Šumvald se odehrál drobný střet mezi zástupcem konstituující se české moci s příslušníkem sovětských ozbrojených sil, vrchního strážmistra a nejmenovaného ruského nadporučíka. Sovětský důstojník trval na tom, že československý občan Františka Černý nebude uvězněn a že zůstane na svobodě. Český strážmistr musel ustoupit, ovšem s vědomím, že si jej zatkne, až *ruské vojsko odejde*.¹⁰⁰

Jak vyplývá z výpovědí dobových svědků i staničních hlášení, na území Vranovska se na vysídlovacích akcích podílí partyzáni, tedy často prameny blíže nedefinované skupiny. Zápis NBS ze 2. června uvádí, že *činnost četnictva byla rušena různými partyzánskými skupinami, které se zde zejména v prvních dnech naší služby přímo rojily. Postup vůči nim byl nemožný, poněvadž se mnohdy ani nehlásili, vykonali „dílo“ a zmizeli*.¹⁰¹ Těžko říci, co je zde míněno slovem „dílo“. Účast partyzánů na živelném vysídlování Němců z ČSR je obecným jevem. V době zániku staré mocenské soustavy nebyla správa věcí veřejných a výkon státní moci plně v rukou československých orgánů. Docházelo ke střetu samozvaných skupin - ať už vzniklých ještě za války jako výraz odporu proti nacistické totalitě, či vzniklých po ní jako prostředek odplaty, ospravedlnění válečné minulosti nebo čistě jako prostředek obohacení ad hoc - a vznikajících státních institucí. To, že bylo společenské i lidské klima mezi příslušníky německého a českého národa neúnosné, dosvědčuje řada pramenů, jako článek z Wegwarte z 6. února. *Vater und Sohn Czech hatten als Partisanen im May 1945... mit vorgehaltener Pistole die den Dampfbäckerei-Großbetrieb in Frain a. d. Thaya* (Vranov nad Dyjí - pozn.aut.)

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

*während der Gefangenschaft ihres Gatten leitende Mitinhaberin des Unternehmens Frau Maria Wolf nicht nur zur Herausgabe von Geldwerten und Schmucksachen gezwungen, sondern sie mit einer Gnadenfrist von zwei Stunden aus Haus und Heimat gajagt.*¹⁰²

Tyto a podobné násilnosti byly součástí poválečného života v pohraničí a tzv. partyzáni jsou s ním často spojováni - což vysvitne zejména z výpovědí odsunutých. Přesto jejich poválečná činnost byla, nejen na Vranovsku, opodstatnělá. Po vojenské porážce říše narážela potřeba zabezpečit pohraniční oblasti s velkým zastoupením Němců na řadu komplikací. Ve složitých poměrech se staly jedním z prostředků konsolidace státní moci, ochrany státního majetku a zajištění čelních nacistů právě dobrovolnické skupiny.

Jak jsme viděli, byly mocenské vztahy po květnu 1945 neustále v pohybu. Vojenské jednotky se v prvních dnech míru podílely na nežádoucím zabavování majetku, stejně jako civilní obyvatelstvo. Vrchní strážmistr SNB uvádí jako příčinu *nedostatek orgánů k dozoru*,¹⁰³ tedy neukončenou fázi zaplňování mocenského vakua po zhroucení říše. Můžeme konstatovat obecný závěr, že odchod sovětských vojsk skutečně přinesl uklidnění mocenských vod a vyjasnění kompetenčních vztahů ve výkonu veřejné moci nad vesnickým obyvatelstvem Vranovska. Zároveň po něm postupně doznívají nekontrolované aktivity partyzánských skupin, jak o tom svědčí staniční hlášení z vranovského velitelství z 15. června 1945 lakonickým shrnutím situace, že *činnost neukázněných partyzánů ustala*.¹⁰⁴

¹⁰² ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter, *Frain*, s. 389.

¹⁰³ AMV ČR Kanice u Brna, Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí, Správy o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci v obvodě stanice, G/V 14, inv. j. 495.

¹⁰⁴ Tamtéž.

V.III. Aktéři odsunu

Již jsme se pokusili nastínit mocenské pozadí odsunu. Snaha o celistvist nás vede k tomu, abychom k němu přistupovali nejen jako k mechanismu použitých nástrojů k jeho provedení, o kterém jsme informováni z použitých vzpomínek a materiálů, ale i jako ke střetu jednotlivých stanovisek v něm obsažených. Tento pokus nás zavede k otázce na cíle a motivaci těch, jejichž pozici pramen zprostředkovává, a zároveň nás nutí vnímat klima poválečné společnosti. Přístup na odsunu zúčastněných stran se samozřejmě liší v závislosti na vykonávané úloze. Proto nám reflektování konkrétní pozice pomáhá poodhalit celý proces. Odsun Němců ve světle námi zpracovaných pramenů je komplikovaný proces, v jehož rámci vystupuje několik skupin aktérů. Jejich počet i charakter záleží na faktické pozici, ve které se daný účastník vyskytoval. Zaměřili jsme se na dvě skupiny – tj. na „odsouvající“, zastoupené příslušníky četnického sboru (NBS), a „odsunované“, reprezentované odsunutými Němci¹⁰⁵.

Staniční hlášení ze zkoumaných materiálů se pochopitelně soustřeďují na všechny okolnosti, které narušují nebo ulehčují splnění úředních povinností, a podle toho se dělí. Vedle jednoznačně zatěžujících faktů (jako např. požadavků sovětské armády), vedle líčením explicitně nehodnocených jevů (německé obyvatelstvo), se objevuje i další činitel, která má ambivalentní úlohu – činnost partyzánů. Ti vystupují jako škůdci i jako pomocná síla. Němci nejsou posuzováni jako aktivní účastníci.¹⁰⁶ V úředních hlášeních vystupují prostě jen jako položky a toto jejich zařazení se v těchto dokumentech nezmění ani v druhé fázi odsunu. Otázka německého poválečného odboje (Werwolf), pokud víme, není na Vranovsku prokázána.¹⁰⁷ Proto se Němci v místních úředních zprávách nenahlíží jinak než objekty dění.

¹⁰⁵ F. Bornemann (ed.), Weil Sie.; ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter, *Frain*.

¹⁰⁶ M. MARKEL, s. 60.

¹⁰⁷ Těžké zločiny jako: vraždy, žhářství, násilné akce německých tlup, dále sabotážní činy se v obvodu stanice neudály. AMV ČR Kanice u Brna, Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí, Správy o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci v obvodě stanice, G/V 14, inv. j. 495.

Povětšinou jsou Němci v záznamech z června a července zaznamenáni množstevně, bez uvedení jména. Sice to odpovídá relativní stručnosti zpráv, zároveň to však může vypovídat o tom, že příslušníci SNB často místní neznali, protože přišli z vnitrozemí - jak tomu bylo např. v případě Podhradí.¹⁰⁸ Označení Němců, potažmo jejich vnímání, je spojeno s plněním služebních povinností. Přes snahu o úřední jazyk můžeme vyčíst odpor k nacismu a všem Němcům, kteří ho personifikují.¹⁰⁹ Běžným projevem vyhoceného národnostního vztahu Čechů k Němcům bylo psaní slova Němec s malým písmenem na začátku. I přes místy úděsnou znalost gramatiky členů NBS není tento jev způsoben slabou znalostí českého jazyka, ale odpovídá celorepublikovému kontextu a dotýká se i místního tisku.¹¹⁰

Nediferenciované nazírání všech Němců majoritou československých občanů jakožto fašistů či jejich zastánců mělo své tragické odůvodnění. Odsun, který reagoval na předcházející zkušenost, se stal součástí cesty násilného řešení, započaté roku 1938. Soužití Němců a Čechů na území ČSR přestalo mít možný rámeček. To bylo obecným konstatovaným dojmem ze společné budoucnosti. Deník komunistické strany 11. října 1945 píše, že *žádný z nás si již nepřeje, aby se opakovala podobná tragedie. Český lid si musí uvědomit, že již nikdy nesmí vkročit na tuto starou cestu, která by vedla k novému Mnichovu a novému utrpení českého lidu.*¹¹¹ V české společnosti se udržoval strach z další německé agrese. Tato obava byla velmi aktuální a naléhavá, pocíťovaná během celého období tzv. živelného odsunu. Byla živena oficiálním stanoviskem místního tisku. Vypovídá o ní řada článků Stráže na Dyji, např. ze 24. ledna 1946: *Ano, Němci věří, že se zrodí nový vůdce, a jako zázračný heroes povede svůj národ k vítězství.*¹¹²

¹⁰⁸ AMV ČR Kanice u Brna, Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí, Správy o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci v obvodě stanice, G/N 14, inv. j. 353.

¹⁰⁹ Staniční hlášení z Šumné se dochovala i z května 1945, proto mohly zaznamenat události z druhé půlky května 1945. Kromě informací o průběhu pracovních povinnostech Němců, stavu MNO, domovních prohlídek, zabavování jízdních kol, radiopřijímačů a jiných předmětů, zabírání dobytka Rudou armádou, zničených aktivitách partyzánů také jejich spolupráci na zajištění klidu v oblasti. staniční. Tamtéž.

¹¹⁰ Srov. Tamtéž; Deník KSČ ve Znojmě užívá malé písmeno před slovem Němec pravidelně.

¹¹¹ Tamtéž, roč. 1, č. 113, 11. října 1945, s. 1.

¹¹² Stráž na Dyji, roč. 2, č. 4, 24. ledna 1947, s. 2.

Podpora agresivní velkoněmecké politiky československými Němci se v očích zastánců obnovy Československa odrazila např. ve vstupu do německých organizací. V seznamech lidí zhotoveném místní stanicí SNB Podhradí, kteří vstoupili do NSDAP, se dočteme, že z předválečného počtu 312 německých obyvatel (podle stavu z roku 1930)¹¹³ bylo v řadách německých národních socialistů 48 členů jen ze samotného Podhradí. Datum vstupu do strany je uváděno u většiny k 1. listopadu a k 1. prosinci roku 1938, tedy necelý měsíc či dva po záboru obce. Věkové rozmezí nových členů se podle záznamů pohybovalo mezi 13. - 56. rokem života (ročníky 1881 – 1925).¹¹⁴ Když si uvědomíme, že na seznamech jsou uvedena povětšinou mužská jména, zahrnuje 15,4% nových členů na počet obyvatel značné množství mužské dospělé populace. Přičemž výše řečené se v obecné rovině rozhodně netýká pouze Podhradí, ale celého Vranovska, např. v blízké obci Stálky byla situace podobná (13,7%). Navíc se všechna tato relativní čísla dostanou do jiného světla, pakliže je konfrontujeme s okolností, že po tzv. anšlusu *Němci hromadně přebíhali do Rakouska, takže v den druhé mobilizace 22. září 1938 zbyli ve zdejším obvodě (Podhradí – pozn. aut.) staré ženy a děti.*¹¹⁵ Nicméně i zde musíme brát zřetel na to, že neustále narážíme na nejasnost v přesném pomnichovském složení obyvatelstva a nemůžeme ho jak s ohledem jak na jejich úbytek tak i příbytek přesně určit.

Ať už bylo poměrné zastoupení členů jakékoli, je v okruhu našich dokumentů považováno za přitěžující okolnost, za průkazný fakt nepřátelské pozice, proti níž se má vystupovat se vši tvrdostí. Místy, když čteme o lidech chycených a přesunutých do sběrného tábora, nechybí klíčový údaj o jeho provinění: právě členství v nacistické organizaci.¹¹⁶ Tito lidé byli vyjímáni z odsunu za hranice přímo a dopravováni do Znojma k internaci. Ztotožňování nacismu a členů nacistických organizací vysvítá z textů jednoznačně. Toto vnímání Němců, kteří vstoupili do jejich řad, příslušníky SNB dělá automaticky

¹¹³ J. BARTOŠ – J. Šulz – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 116.

¹¹⁴ AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí, inv. j. 353.

¹¹⁵ Tamtéž, Důležité události v obvodu stanice z období let 1934-1945 – podklady pro památník, inv. j. 356.

¹¹⁶ Pro ilustraci: Ve zprávách o politické, hospodářské, bezpečnostní a národnostní situaci Podhradí stojí zmínka o to, že byla zadržena *jedna osoba pro členství v SA a NSDAP*. Tamtéž.

rovnítka mezi nimi a provinilci. Velitel stanice z Šumné píše k 15. květnu 1945, že si *nařídil od MNV zhotoviti seznamy členů SS, AS, NSDAP a jiných válečných zločinců.*¹¹⁷

Vedle členství byly dalším jevem, nahlíženým v negativním světle, ilegální přechody přes hranice pro zanechaný majetek. Němci, mentálně spjatí se svým ztraceným domovem, nemohli se snadno odpoutat od svého majetku. Tato praxe zapadala do dobové poválečné reality velkých přesunů lidí a majetku v pohraničí, čemuž museli členové NBS čelit, např. za součinnosti finanční stráže.¹¹⁸

Německé obyvatelstvo bylo v době po válce, zejména s ohledem na vlastní budoucnost, zaražené, vystavené vnějším zásahům napospas. Vztah mocenských orgánů k němu vycházel z bezprecedentní předválečné a válečné zkušenosti. Vrchní strážmistr vranovské stanice shrnuje postavení Němců takto: *Nálada obyvatelstva (německého) jest velmi stísněná. Němci bědují nad bídou, do níž byli uvrženi, a proklínají ty, kteří zavinili tento neutěšený stav. Bez omluvy a zdráhání vykonávají všechny příkazy. Němci jsou si vědomi toho, že násilí, podvod a klam, jimiž nacismus otravoval život evropských národů, dále zpupnost, bezohlednost a rozpínavost vůdců Hitlerova režimu jsou příčinou strašného pádu německého národa a nikdo nezná bod ani datum, kde a kdy se tento pád zastaví.*¹¹⁹

Zatímco jsou záznamy NBS pramenem institucionální povahy, mají výpovědi charakter osobní. Je zřejmé, že každý pramen má jinou vypovídací schopnost a že se mu musí klást poněkud jiné otázky. Němci nebyli v postavení, ve kterém by získávali relevantní údaje přímo. Jejich malá informovanost se odrazila např. v pojmenovávání ozbrojených formací neurčitým slovem partyzáni (Partizanen) bez bližšího určení. Na druhou stranu je zřetelné, že jsou autoři příběhů spojeni s místními podmínkami, o kterých podávají zprávu, mj. i tím, že uvádějí celá jména postižených Němců.

Postavení Němců v prvních dvou měsících míru, tedy v době nejmarkantnějších zásahů do národnostní struktury obyvatelstva, bylo ovlivněno řadou perzekučních opatření, která byla reakcí na dobu okupace a dobu

¹¹⁷ AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Šumná, inv. j. 459.

¹¹⁸ Tamtéž, Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí, inv. j. 495.

¹¹⁹ Tamtéž.

Protektorátu a odvozovalo svou existenci od porážky hitlerovského Německa.¹²⁰ Němci byli vnímáni jako součást poražené strany, jež má prostřednictvím nich zaplatit za rozbití ČSR a za utrpení okupace. Mezi nejzřetelnější formu perzekuce patřilo jejich vysídlení za hranice, motivované zejména strachem z opakování neblahé zkušenosti.¹²¹ Rozhodně ale nebylo jediným. Majetkový moment sehrál v čechizaci pohraničí velmi důležitou úlohu. Před vzetím nemovitostí do národní správy probíhaly prohlídky domů za účelem zabavení radiopřijímačů, jízdních kol, textilií, motorových vozidel, loveckých zbraní, psacích strojů aj..¹²² Němci se dostali nejednou do pozice oběti fyzických útoků. Součástí poválečné každodennosti byla pracovní povinnost Němců. Na Vranovsku byla spojena zejména s polními pracemi, což odpovídalo vesnickému rázu regionu. Kromě nasazování na práci přímo v místě byli převáženi do znojemského tábora a odtud pak přidělováni dál. Totální ztráta společenského postavení, veřejných i soukromých práv vystupňovala svízele jejich stísněných existencionálních podmínek. Z pozice národnostního hlediska byla vnímána nejen otázka jejich přítomnosti, ale i společná minulost. K tomu účelu sloužily „národní mýty“ a zjitřená úcta k některým úsekům českých dějin, což se zřetelně odrazilo v místním tisku.¹²³

Sice se nedá říci, že jsou z jejich hlediska aktéři odsunu vyloženě rozděleni do bipolární optiky oběti - zastoupené bez výjimky Němci, a pachatele - v podobě partyzánů, československých úřadů, anonymních („die Tschechen“) či Čechů přímo jmenovaných. Stále se však trpký popis událostí odehrává na pozadí výčtů odsouzených skutků ze strany příslušníků českého národa, méně často sovětské armády. Jen řídce, tu a tam se v líčení objevují skutky solidarity, které doprovázejí jinak zcela nepřátelské stanovisko společnosti vůči vysídlelcům. Ani jedno svědectví nezaznamenává pomoc Němcům ze strany partyzánů. Naopak se

¹²⁰ Již vícekrát zmiňované dílo Tomáše Staňka *Odsun Němců z Československa* se zaměřuje při popisu krystalizace odsunových událostí právě na determinující události konce války. O dlouhodobějších faktorech zejména Jan KŘEN, *Konfliktní společenství*, Praha 1991.

¹²¹ Srov. ČERNÝ, Bohumil a kolektiv, *Češi, Němci, odsun. Diskuse nezávislých historiků*, Praha 1990.

¹²² AMV ČR Kanice u Brna, G/N 14, Velitelství stanice SNB Šumná, inv. j. 459.

¹²³ Vedle akcentace osob Husa, Komenského i např. legionářské minulosti. Viz Deník komunistické strany ve Znojmě, roč. 1, č. 87, 11. září 1945, s. 1.

shodují na jednoznačně násilném dopadu jejich působení.¹²⁴ Místní Češi jednají z hledisek autorů spíše v negativním světle, ale existují výjimky. Felif Bornemann zaznamenal výpověď Johanna Leinbergera z Chvalatic-Šreflové, jehož popis květnových událostí místní Čechy jednoznačně odsuzuje. Hodnotí jejich chování po 9. květnu 1945 jako velmi nenávislné a nepřátelské. Vedle těchto zaznamenaných zkušeností máme i zprávy o vyjádřené solidaritě ze strany československých občanů.¹²⁵

Československé mocenské orgány zde většinou vystupují jako trpitel příkoří na Němcích, popř. přímo jako jejich původce. Svědectví ze Štítaru uvádí, že se Němci proti zacházení ze strany Čechů dokonce obrátili na ruské jednotky, u nichž našli hledanou oporu.

S celkovým postavením Němců souvisí faktická neexistence právní ochrany osobnosti, a z toho se odvíjí i jejich vnímání jakožto lidí, ke kterým se může chovat čistě utilitárně, bez závazků. Při předání vranovské vodní elektrárny měly být německým zaměstnancům za spolupráci slíbeny výhody při transferu, které ale nebyly dodrženy. Oklamání Němci se 12. června dostavili před Národní výbor a někteří z nich byli na týden uvězněni a po čase vypuzeni přes hranice.

Výpovědi se víceméně shodují ve vymezení sebe sama. Pojítkem mezi odsunutými je vědomí společného utrpení a křivd. Jejich příčiny přecházejí výpovědi vyhnanců mlčením. Jsou dokladem toho, že potřebu zdůvodnit odsun měla samozřejmě pouze ta strana, která ho prováděla.

Výběrem našich dvou skupin a zdůrazněním vztahu mezi nimi nechceme naznačovat, že byl odsun pouze záležitostí vztahu „odsunujících“ Čechů a „odsouvaných“ Němců. Proces, jehož se obě skupiny účastnily, je přirozeně mnohem komplikovanější. Ne každý Němec byl odsunut, ne každý Čech se na vyhoštění podílel (někteří byli dokonce sami odsunuti). Nicméně spojitost mezi v celém procesu vykonávanou úlohou a národností je zřejmá. Národnost byla totiž dělící čarou mezi oběma skupinami aktérů, základním rozlišovacím kritériem, ke

¹²⁴ Jedná se zejména o bití, urážky, ponižování, krádeže, plundrování domů, ohrožování zbraněmi, zastřelení, násilné vyhánění za hranice nebo do internačních táborů („Konzentrationslager“). Viz ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter, *Frain.*; F. BORNEMANN, *Weil Sie.*

¹²⁵ Tamtéž.

kterému se často pojily v rámci odsunu další (účast v nacistických organizacích, příslušnost k německé elitě, antifašistická minulost, pracovní nepostradatelnost, kompromitace zločiny, kolaborací, smíšená manželství aj.). Avšak vzhledem k průběhu vysídlení i charakteru námi zkoumané oblasti můžeme konstatovat, že se národnostní otázka nestala jediným určujícím znakem pouze pro malý zlomek místního obyvatelstva, ať už se jednalo o Němce či nepočtené Čechy.

V.IV. Počet vysídlenců

Numerické údaje o množství odsunutých jsou důležitou součástí popisu procesu národnostní homogenizace námi sledované problematiky. Pokus o objektivní určení počtu odsunutých naráží z hlediska pramenných možností na řadu komplikací, zejména na absenci záznamů z válečných let i prvních mírových měsíců, kdy došlo k nejvýznamnějším přesunům obyvatelstva.¹²⁶ Přirozený nárůst obyvatelstva a řadu jiných okolností spojených s průběhem a dozvuky války, nicméně dostáváme tak alespoň přibližný obraz, který nám pomůže ilustrovat vysídlovací proces. Martin Markel zařazuje Vranovsko do oblasti, ve které proběhla největší část vysídlení tzv. živelným odsunem, a to v poměru mezi počtem odsunutých v rámci tzv. běžných transportů a počtem předválečného obyvatelstva od nula do deseti procent.¹²⁷

Vzhledem k tomu, že Vranovsko patřilo do oblasti, ze které bylo německé obyvatelstvo prakticky odsunuto během prvních pár měsíců války, máme k dispozici jen kusé statistické údaje. Tzv. organizovaným odsunem, který se vyznačoval podstatně větší mírou úřední kontroly a z toho plynoucím požadavkem na písemné podchycení odsunových událostí, opustilo svou vlast jen zlomek z původního množství obyvatel.¹²⁸

Politika Velkoněmecké říše narážela nejen na Vranovsku na dva protichůdné zájmy – zajistit dostatečné množství pracovních sil v regionu a zařadit co nejvíce mužů do německých branných sil. Proto poválečný odsun německých obyvatel postihl poměrně malý podíl původní německé populace a týkal se především nepostradatelných pracovníků, starých osob, žen a dětí. Množství naverbovaných vojáků činil v celorepublikovém průměru 15,7 %, tedy asi jednu šestinu celkového množství obyvatel.¹²⁹ Na odhad se musíme spolehnout i v případě zohlednění množství uprchlíků z řad Čechů, Němců, Židů, kteří byli spjati s československým režimem nebo se obávali nových poměrů po začlenění

¹²⁶ Pramenná torzovitost se týká i dokumentů sovětských orgánů a zvláštních složek v Rakousku, proto se musíme při statistických výpočtech omezit pouze na prameny československé proveniencí. M. MARKEL, *Odsun Němců*, s. 43-44.

¹²⁷ Tamtéž, s. 192.

¹²⁸ Týž, *Nucené vysídlení*, 1. část, s. 61.

¹²⁹ Tamtéž.

k říší. Složitou demografickou situaci znásobily na konci války vlny uprchlíků před bombardováním a postupující východní frontou a nejisté kvantum vracejících německých vojáků zpět do vlasti.

Pro výpočet množství odsunutých použijeme údaje o Němcích ze sčítání obyvatelstva z roku 1930¹³⁰, od kterého odečteme množství odsunutých v rámci tzv. divokého odsunu, pro nějž existuje pramenná dokumentace. V celkovém čísle zohledníme obvyklými pěti procenty lidí uprchlé a Němce s povolením zůstat.¹³¹ Druhý sloupec udává poměr mezi tímto množstvím a počtem Němců ze sčítání roku 1930 se započteným úbytkem z branného odvodu během druhé světové války (15,7%). Výsledky jsou zaokrouhleny na desetiny.

Obec	Odhad počtu odsunutých Němců tzv. živelným odsunem	Poměr se stavem k roku 1930 s úbytkem z branného odvodu
Vranov	726	84,2 %
Čížov	123	91,3 %
Frejštejn	238	90,5 %
Horní Břečkov	265	93,0 %
Chvaletice	267	94,0 %
Jazovice	123	94,1 %
Lančov	312	89,6 %
Lesná	193	89,8 %
Lukov	293	86,5 %
Milíčovice	161	92,3 %
Nový Petřín	90	94,5 %
Onšov	97	84,6 %
Podmyče	228	87,5 %
Stálky	304	93,4 %
Starý Petřín	183	90,5 %
Šafov	346	93,1 %
Štítary	780	92,6 %
Šumvald	88	94,0 %
Vršovice	158	92,8 %
C E L K E M	4975	91,0 %

¹³⁰ J. BARTOŠ – J. Šulz – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 116-133.

¹³¹ M. Markel, *Nucené vysídlení*, 1. část.

Získaná čísla nejsou absolutně přesná, nicméně nám poskytují nástroj pro ilustraci celého procesu. Vidíme, že z čistě německé oblasti, která vykazala roku 1930 kolem 6 500 Němců¹³², bylo po poklesu způsobeném uvedenými událostmi, odsunuto asi 5 000 Němců, tedy naprostá většina.

¹³² J. BARTOŠ – J. Šulz – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 116-133.

VI. Z Á V Ě R

Ve staletém společenství Vranovska ovlivňovaném početní německou dominancí došlo po vzniku ČSR ke změně vztahu Němců vůči vládní moci. Po neúspěšném pokusu o nastolení autonomie se Němci, vytrhnuti z vazeb na kosmopolitní Vídeň, přiklonili ve víru událostí třicátých let k podpoře radikálních nacionalistických sil. Za druhé světové války a po jejím skončení se stalo soužití Němců a Čechů na jednom území výhledově nemožné. Výrazem tohoto oboustranného přístupu je odsun Němců, který na Vranovsku znamenal vyhnání většiny domácích obyvatel.

Poválečnou destrukcí původní místní mocenské struktury se uvolnily cesty nekontrolovaného nakládání se státním majetkem, majetkem původního obyvatelstva a konečně a především s Němci samotnými. Sřet legitimacy. Tak by se dvouslovně dala vyjádřit důležitá rovina mocenských poměrů v prvních mírových týdnech. Z pohledu Čechů (popř. Slováků) kompetentní mocenské orgány a skupiny se na Vranovsku střetávaly ve složité, nevyjasněné situaci. Oporou celé soustavy byla právě legitimita obnoveného československého státu a jeho jednotlivých institucionálních složek nebo různých skupin, které se k němu hlásily. Další úroveň napětí tvořil vztah mezi původním obyvatelstvem a realizátory odsunu, kteří často neměli citové vazby k vylidňovanému kraji jako místní.¹³³ Oprávnění (legimita) vykázání Němců za hranice - násilného aktu, neslučitelného s demokratickými ideály poválečného světa - pramenilo z ještě hrůznější zkušenosti porušování zásad lidské morálky. A vědomí výjimečnosti poválečného stavu jako doprovodný faktor národnostních změn, které konfliktně boří staleté vazby, se přirozeně odrazil i v místních podmínkách Vranovska. Z monotónně se opakujících, až patetických konstatování místního tisku o „nových úkolech“ a „nové době“ se nedozvíme příliš mnoho. Daleko věrohodněji a plastičtěji působí informace od přímých účastníků poválečných událostí, kteří zakládali nové instituce a působili na události v době masového vylidňování a zalidňování celé oblasti. Zatímco je legitimita odsunu vnímána prameny

¹³³ Viz kapitola V. III. Aktéři

institucionální povahy typicky jako neoddiskutovatelná, v očích těch, kteří ho podstoupili, je zpochybněna nelidským zacházením vůči „odsouvaným“. Zmíněné vztahy dopadly na pohraničí celou svou vahou. Byly určujícím motivem pro vysídlení i „odsouvající“ a měly posléze svou závažnost i pro nově příchozí. Odsun zřetelně tvořil páteř poválečného života na Vranovsku po celou dobu jeho provádění.

Na odsunu se podepsal vesnický charakter celé krajiny. Kromě zcela zřejmých projevů technického rázu (odvážení lidí v žebříňácích apod.) také na sociální skladbě, která byla určující při obsazování novými osídlenci. Ti dávali přednost živnostenským podnikům a vyhýbali se domům ve špatném stavu a vyvíjeli tak tlak na provádění vystěhování z pozice vlastních zájmů. Z lokálního vesnického rázu vybočovala např. vodní elektrárna na Vranově, jež byla záhy jako důležitý podnik znárodněna a jejíž provoz byl v zlomových dnech zajišťován přítomností specialistů německé národnosti.

Německou majoritou osídlené Vranovsko ztratilo v podstatě nediferenciovanou cestou většinu svého původního obyvatelstva během několika týdnů přesunem za hranice. Množství lidí, odsunutých v rámci tzv. organizovaného odsunu, nebylo vysoké a na celkovém počtu se promítlo několika málo procenty.¹³⁴ Průběh odsunu se vyznačoval několika modely, z nichž nejdůležitější úlohu sehrála spontánní forma odsunutí velkého množství obyvatelstva vesnice najednou. Vranov nad Dyjí, největší obec okolí, byla stejně jako ostatní vesnice vysídlena Němci velmi záhy po skončení války. Na odsunu se podílely utvářející se zvláštní složky SNB, partyzáni a konstituující se státní orgány. Přímá účast sovětské armády nebyla z našich pramenů ani literatury prokázána, nicméně představovala v celém procesu neopomenutelného spolučinitele.¹³⁵

Ani postupem doby, kdy se čechizace dovršila a Vranovsko se změnilo v českou, homogenně osídlenou oblast, nezmizel dopad odsunu ze společnosti, ale naopak se stal jedním z jejích hospodářských, sociálních a politických

¹³⁴ Viz kapitola V. IV. Počet vysídlenců

¹³⁵ Viz kapitola V. III. Aktéři

determinantů jako syndrom nedemokratického porušování osobních a majetkových práv evropskými režimy 20. století.

VII. PŘÍLOHA

Přehled obcí Vranovska a jejich příslušnosti k poštovním úřadům, stanic SNB a farám¹³⁶

Obec	Poštovní úřad	Stanice SNB	Fara
Vranov	Vranov	Vranov	Vranov - děkanát
Čížov	Šumvald	Šumvald	Horní Břečkov
Frejštejn	Šatov	Frejštejn	Stálky
Horní Břečkov	Šumvald	Šumvald	Horní Břečkov
Chvalatice	Bítov	Bítov	Chvalatice
Jazovice	Šafov	Šafov	Starý Petřín
Lančov	Vranov	Vranov	Lančov
Lesná	Šumvald	Šumvald	Horní Břečkov
Lukov	Citovce	Podmolí	Lukov
Milíčovice	Citovce	Šumvald	Lukov
Nový Petřín	Šafov	Šafov	Starý Petřín
Onšov	Vranov	Vranov	Vranov
Podmyče	Vranov	Vranov	Vranov
Stálky	Šafov	Frejštejn	Stálky
Starý Petřín	Šafov	Šafov	Starý Petřín
Šafov	Šafov	Šafov	Šafov
Štítary	Šumvald	Šumvald	Štítary
Šumvald	Šumvald	Šumvald	Štítary
Vracovice	Šumvald	Šumvald	Horní Břečkov

¹³⁶ Viz J. BARTOŠ – J. ŠULZ – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 338.

Počty osob zařazených do znojemských transportů v roce 1946 v rámci tzv. organizovaného odsunu¹³⁷

Obec	Transporty – sběrné středisko Znojmo													Celkem
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	
Vranov nad Dyjí							1				57	13	14	85
Čížov					1		1				1	1		4
Frejštejn	1										7		1	9
Horní Břečkov							1		1		1			3
Chvaletice														0
Jazovice														0
Lančov											12	4		16
Lesná	1					7						1		9
Lukov											6	19	1	26
Milíčovice											2	1		3
Nový Petřín														0
Obšiv											1	10		11
Podmyče							1		1		3	7	5	17
Stálky											1		1	2
Starý Petřín							1				3	3		7
Šafov												2	2	4
Štíraty						3	1			1	1	2	4	12
Šumná							1	2				1		4
Vršovice							2							2
CELKEM														214

¹³⁷ Převzato z M. MARKEL, *Odsun Němců*, s. 146.

Národnostní složení obyvatel Vranovska v letech 1900, 1921 a 1930¹³⁸

Obec	v roce 1900				v roce 1921				v roce 1930			
	Češi	Němci	Jiné	Celkem	Češi	Němci	Jiné	Celkem	Češi	Němci	Jiné	Celkem
Vranov	54	1002	5	1961	268	759	119	1146	561	1023	92	1676
Čížov	6	224	-	230	27	146	7	180	56	160	7	223
Frejštejn	1	422	-	423	43	315	34	392	29	312	20	361
Horní Břečkov	-	324	3	327	46	321	15	282	31	338	15	384
Chvalatice	119	570	-	689	43	345	20	408	31	337	14	382
Jazovice	-	198	-	198	20	144	13	177	19	155	10	184
Lančov	0	420	-	429	36	413	5	454	28	413	-	441
Lesná	2	370	3	375	57	228	28	313	85	255	20	360
Lukov	10	462	-	472	67	398	14	497	32	402	11	445
Milíčovice	3	317	-	320	91	200	9	300	107	207	5	319
Nový Petřín	-	118	-	118	28	106	11	145	27	113	1	141
Onšov	8	135	-	143	19	113	3	135	96	136	2	234
Podmýt	-	280	-	280	-	264	20	284	2	309	12	323
Stálky	30	446	-	476	67	418	8	493	58	386	19	463
Starý Petřín	18	281	-	299	49	231	6	286	29	240	2	271
Šafov	15	918	9	942	111	535	102	748	234	441	97	772
Štítary	30	1249	8	1287	344	1059	83	1486	125	999	29	1153
Šumná	-	-	-	-	-	-	-	-	489	111	29	629
Vršovice	38	338	-	376	98	170	8	276	54	202	8	264
C E L K E M	343	8074	28	8445	1414	6165	505	8084	2093	6539	393	9025

¹³⁸ Statistika obce Chvalatice je k roku 1900 zkrslena tím, že v té době byla jejich součástí převážená část obce Šreflová (Zálesí). Statistika Vranova je k roku 1930 zkrslena dočasným vzrůstem dělníků pracujících na stavbě přehradní hráze. Statistika Štítar je k roku 1900 a 1921 zkrslena tím, že v té době byla jejich součástí obec Šumná. J. BARTOŠ – J. Šulz – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 116-133.

IX. SEZNAM ZKRATEK

AMV – Archiv Ministerstva vnitra

BLW - Bund der Landwirte

ČSR – Československo (1918-1938; 1945-1960)

ČSDSD - Československá sociálně demokratická strana dělnická

ČSNS – Československá strana národně socialistická

DChV - Deutsche christlichsoziale Volkspartei

DSA - Deutsche sozialdemokratische Arbeitpartei

KVP – Košický vládní program

NBS - Národní bezpečnostní stráž

NDR - Německá demokratická republika

SdP – Sudetendeutsche Partei

SWB - Sudetendeutsche Wahlblock

KSČ - Komunistická strana Československou

VIII. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

VIII. I. Prameny archivní

Archiv Ministerstva vnitra ČR Kanice u Brna

Velitelství stanice SNB Vranov nad Dyjí 1945-1947

Velitelství stanice SNB Šumná 1945-1947

Velitelství stanice SNB Šafov 1945-1947

Velitelství stanice SNB Podhradí nad Dyjí 1945-1947

Státní okresní archiv Znojmo

Archiv města Znojma

VIII. II. Prameny publikované

BORNEMANN, Felix (ed.), *Weil Sie Deutscher sind*, Stuttgart 1967.

NOVOTNÝ, Karel (ed.), *Edvard BENEŠ. Odsun Němců z Československa, výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*, Praha 1996

VESELÝ, Zdeněk (ed.), *Dějiny Českého státu v dokumentech*, Praha 1994.

VIII. III. Literatura

ANDERLE, Willy – SCHMIDT, Walter, *Frain. Einst die Perle im Thaytal*, Eisenstadt 2002.

BARTOŠ, Josef, *Národnostní struktura pohraničí za nacistické okupace*, in: Jižní Morava, č. 24, 1985, s. 229-240.

BARTOŠ, Josef – Šulz, Jindřich – TRAPL, Miloš, *Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1860*, Ostrava 1984.

BARTOŠOVÁ, Jana, *Poválečné dosídlování Znojemska*, Diplomová práce, Masarykova univerzita Brno, Pedagogická fakulta, Brno 1993.

BARTUŠEK, Antonín - KUBÁTOVÁ, Taťána, *Vranov nad Dyjí, státní zámek a památky okolí*. Praha 1957.

BÍNA, Zdeněk, *Osvobození Znojemska Sovětskou armádou*, Znojmo 1980.

Hans HAAS, *Konec německo-české symbiózy na jižní Moravě*, in Andrea KOMLOSYOVÁ –

Václav BŮŽEK – František SVÁTEK , *Kultury na hranici*, Wien-Weinofen an der Thaya 1995, s. 301-312.

GRÖGER, Alois, *Frain an der Thaya*, Brünn 1929.

HAVLÍK, Lubomír, *Znojmo*, Brno 1956.

HILF, Rudolf, *Němci a Češi*, Praha 1996.

HOSÁK, Ladislav, *Historický místopis země moravskoslezské*, 2. díl, Praha 1938.

HROCH, Miroslav, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*, Praha 1999.

JAHODA, Václav: *Rozvoj češství na Znojemsku - Vranovsko*. České Znojmo, Moravská unie Brno, ročník 1926, číslo 9.

JANÍČEK, Karel - PAUKERT, Jiří, *Státní zámek Vranov nad Dyjí*, Brno 1987.

JANČÁR, Josef a kolektiv, *Vlastivěda Moravská. Lidová kultura na Moravě*, Brno 2000.

KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990.

KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.

KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství*, Praha 1991.

KUČERA, Jaroslav, *Odsun nebo vyhnání?. Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*, Praha 1992.

KUČERA, Jaroslav, *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jeho přesného vyčíslení*, Praha 1992.

KURAL, Václav, *Místo společenství Konflikt!*, Praha 1994.

MALENA, Leoš, *Konec česko-německého soužití v okrese Znojmo 1945*, Diplomová práce, Masarykova univerzita Brno, Pedagogická fakulta, Brno 1995.

MARKEL, Martin, *Nucené vysídlení Němců ze Znojemska*, 1. část, *Květen 1945 – září 1946*, in: Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D 1/1997, s. 55-68.

MARKEL, Martin, *Nucené vysídlení Němců ze Znojemska*, 2. část, *Mimořádný lidový soud ve Znojmě a kauza Felix Bornemann* in: Sborník vojenské akademie v Brně, řada C-D 1/1997, s. 39-52.

NÁLEVKA, Vladimír, *První týdny míru*, Praha 1985.

SLAVÍK, František Augustin, *Stav české a německé národnosti na Moravě r. 1771*, 1. díl, Časopis matice moravské, roč. 21, Brno 1897, s. 18 – 26.

STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha 1991.

STANĚK, Tomáš, *Perzekuce 1945*, Praha 1996.

Tomáš STANĚK: *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa 1918–1948*, Ostrava 1992,

STANĚK, Tomáš, *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*, Praha 1996.

STANĚK, Tomáš, *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa 1918–1948*, Ostrava 1992

TUREK, Adolf, *K vývoji národnostních poměrů na panství vranovském*. Jižní Morava, roč. 21, Brno 1985, s. 221 – 228.

URBAN, Otto, *Česká společnost 1948-1918*, Praha 1982.

VLČEK, Jan, *České Vranovsko*. Věstník Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, Roč. 1919, č. 16, s. 182 – 183.

WOLNY, Gregor, *Die Markgraffschaft Mähren*, 3. díl, Znaimer Kreis, Brünn 1837,
s.195 – 207.

ZAORAL, Prokop, *Hrad Vranov a jeho zboží do začátku 15. století*. Jižní Morava, Roč. 14, Brno 1978, s. 86 – 95.

ZAORAL, Prokop, *Vranov – hrad, později zámek a jeho panství v zrcadle staletí*, Strojopis, Archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, Brno 1975.